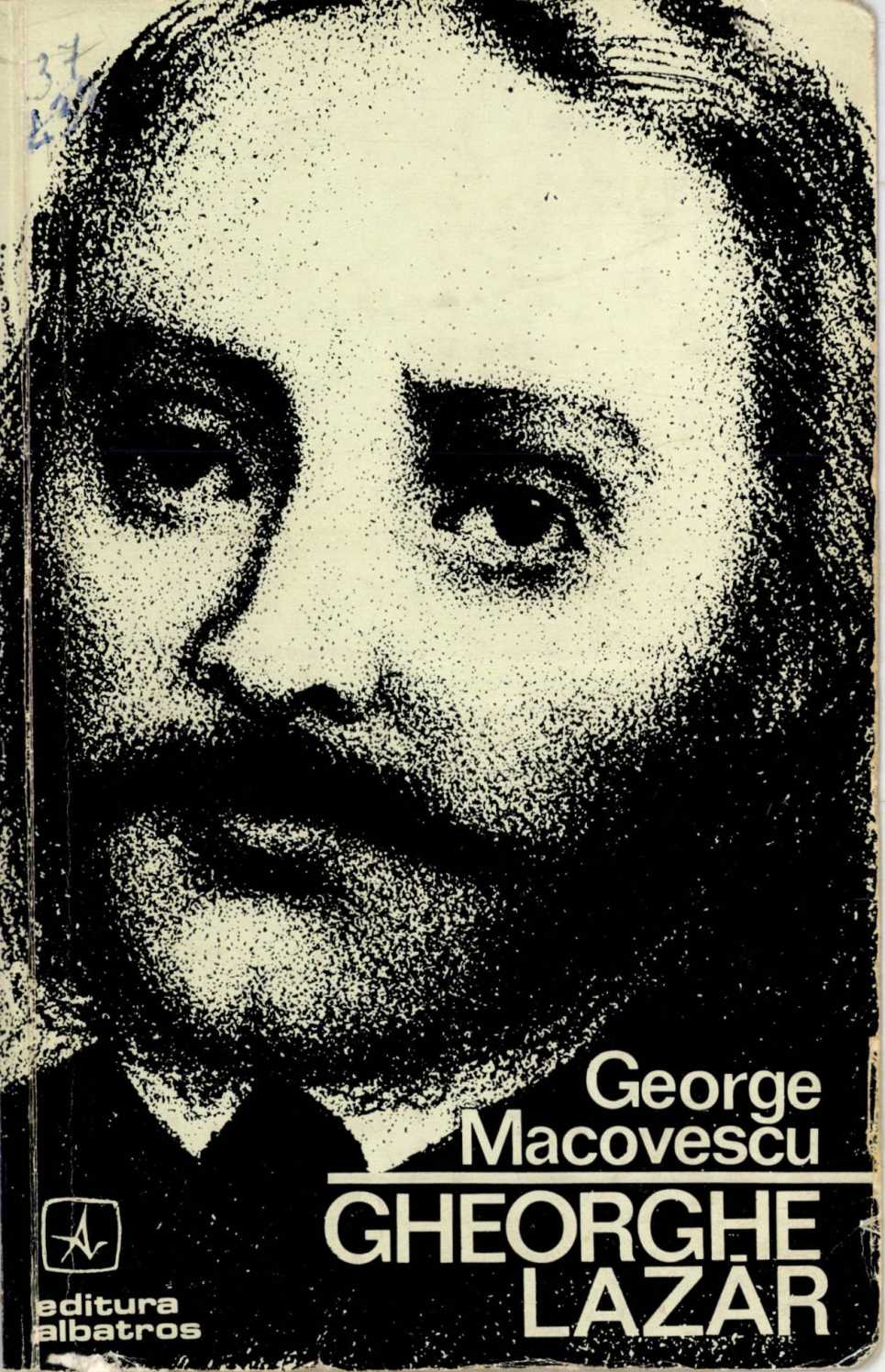

George Macovescu

GHEORGHE LAZĂR

editura albatros

GEORGE
MACOVESCU

GHEORGHE
LAZĂR

37
L 32

GEORGE
MACOVESCU

GHEORGHE LAZĂR

55803
V 10

EDITURA ALBATROS

Coperta: Reproducere după o litografie
din ANALELE SOCIETĂȚII ACADEMIEI ROMÂNE, 1871,
Cabinetul de stampe
a Bibliotecii Academiei R.S.R.

Născut în vremuri de furtună

Pe drumul de la Făgăraș la Sibiu, la ieșirea din Avrig, se găsește o casă simplă, modestă, asemănătoare atîtor altora din satele ardelenești. O placă de marmoră, prinsă pe zidul ei, arată că aici s-a născut Gheorghe Lazăr. Tradiția, purtată pînă azi de strănepoții lui, spune, însă, că nu aceasta a fost clădirea.

Cînd a venit pe lume George-Eustație, cel din urmă dintre cei cinci copii ai familiei Lazăr — al cărui adevărat nume pare a fi fost Lăzăroae — pe locul din capul satului Avrig se afla o casă mai mică, din cărămidă și învelită cu stuf.

Asupra anului nașterii lui Gheorghe Lazăr au existat controverse. Au fost unii care au susținut că Lazăr s-a născut în 1781 și întemeiau aceasta pe faptul că în registrele liceului piarist din Cluj, unde a studiat Lazăr, se găsește însemnat că în anul 1799 tînărul avea optsprezece ani. Însă, tot în aceleași registre, în 1805, Lazăr figurează că are douăzeci și unu

de ani, ceea ce arată că nu se poate pune temeinicie pe aceste indicaţii.

În discursul de recepţie la Academie, rostit în 1871, Petre Poenaru, unul dintre elevii lui Lazăr, afirmă că profesorul lui s-a născut la 1779, an indicat şi pe piatra funerară de la mormîntul din curtea bisericii ortodoxe din Avrig.

Un cercetător al vieţii lui Lazăr, sprijinindu-se pe datele din protocolul morţilor din satul Avrig, protocol în care se afla scris cîţi ani, cîte luni şi zile avea Lazăr cînd a murit, a stabilit data naşterii la 5 iunie 1779 [1], care pare a fi cea autentică.

Avrigul este astăzi un sat mare, aşezat pe malul Oltului, apă care nu peste multă cale îşi schimbă drumul şi se îndreaptă spre sud. În fund, nu departe, se înalţă masivul muntos al Făgăraşului, cu piscurile Surului, Scarei şi mai departe al Negoiului, adăpostind între ele, la înălţime mare, apele lacului Avrig.

---

[1] Avram Sădeanu, în: „Date nouă despre Gheorghe Lazăr" (Arad, 1914, pag. 5), notează: „...Am găsit în acest protocol că «Teologul E. Georgie Lazăr din Avrig a fost în 1823 septembrie 17, cînd muri, de 44 ani, 3 luni, 12 zile». (Protocolul morţilor din Avrig, tom. III, p. 38, nr. 10... urmează că Lazăr s-a născut la 5 iunie 1779".

Satul acesta a fost întotdeauna un loc deosebit. În „Însemnare a călătoriei mele", Dinicu Golescu îl aminteşte, însă numai pentru a descrie, în cîteva rînduri, grădina baronului Bruckenthal, ale cărei havuzuri, cataracte, terase şi ai cărei pomi roditori „atît din cei din partea locului, cît şi mulţime străini" l-au încîntat pe boierul călător prin Europa.

O altă însemnare, din 1815, prezintă Avrigul ca un sat cunoscut, clădit în parte pe o înălţime, cu o biserică evanghelică şi una greco-neunită. Despre locuitori, se afirmă că o mică parte este formată din saşi, iar mare parte din valahi, a căror ocupaţie de căpetenie este cărăuşia — transportînd mărfurile negustorilor din Ungaria, Slavonia, Banat şi Valahia.

S-a spus şi încă se mai spune că Gheorghe Lazăr a fost fiu de iobagi, însă sînt fapte şi mărturii care pledează împotriva acestei afirmaţii. Din documentele vremii, reiese că la Avrig nu a existat iobăgie. Saşii, aşezaţi în aceste locuri, şi-au păstrat întodeauna libertatea, bucurîndu-se de un regim privilegiat, iar românii din sat, folosindu-se de situaţia saşilor, şi-au păstrat starea de ţărani liberi. De altfel, trebuie spus că nu toate

satele ardelene au fost sate de iobagi. Moţii au trăit multă vreme ca ţărani liberi.

Chiar însemnarea citată mai înainte arată că românii aveau drept ocupaţie de căpetenie cărăuşia. Ori, aceasta nu putea fi îngăduită de starea de iobăgie.

S-ar putea obiecta că abia în 1785, ca o consecinţă a răscoalei lui Horia, iobăgia a fost desfiinţată şi că în 1779 părinţii lui Lazăr ar fi putut fi iobagi. Starea materială a familiei Lazăr nu îngăduie să se facă această presupunere. La moartea lui Gheorghe Lazăr, deci, în 1823, fraţii Onu (Ion), Silia (Vasile), Luca şi sora Ana, căsătorită cu preotul Ion Racotă, împart moştenirea şi aceasta cuprinde „casă din cărămidă" şi o bucată de pământ. În 1823, Onu (Ion) Lazăr era primar al Avrigului. Este greu de crezut că saşii, care nu fuseseră iobagi niciodată, ar fi admis alegerea ca primar a unui fiu de iobag, iar familia Bruckenthal ar fi tolerat aceasta.

Fiu al unor ţărani liberi, Gheorghe Lazăr a cunoscut totuşi lupta iobagilor şi copilăria lui a trecut sub semnul răscoalei lui Horia, care dacă nu a cuprins Avrigul în furtuna ei, a lăsat urme adînci în conştiinţa tuturor ţăranilor.

În 1806, aflîndu-se la Viena, Lazăr le scria părinţilor : „Un om bătrîn, care auzise de răscoala lui Horia, cînd i-am spus că sînt Român, a căscat gura de mirare, pentru că fiind nemţii oameni cam urîţi şi văzîndu-mă pe mine, Avrigean voinic şi ocheşel, mi-a răspuns : «Bine, domnişorule, eu gîndem că pe la Dumniavoastră sînt toţi mîncători de oameni, tîlhari şi hoţi, cu ochii cufundaţi şi cu gura pînă la urechi, pentru că aşa spuneau ceşti de pe aici, care au fost în Ardeal să aducă ştiri despre oamenii lui Horia.» Eu i-am răspuns că Românii sînt cei mai blînzi oameni din toată ţara împăratului, dar cînd îi pui unghia la gît, i se cam lărgeşte şi lui gura şi îi se încruntă ochii". [1]

Copilăria şi-a petrecut-o Lazăr în satul Avrig, aşezare dominată de castelul lui Samuel Bruckenthal, guvernator al Transilvaniei în vremea răscoalei lui Horia. Moşia baronului nu era întinsă. În alte părţi ale Ardealului avea Bruckenthal pămînturi multe, muncite de iobagi.

[1] Din : „Eustaţie Lăzăroaia, istorioară inedită de Mihail Lazăr 1879." (Reprodusă din „Viaţa şi opera lui Gheorghe Lazăr", Bucureşti, Tipografia „Jockey-Club" Ion C. Văcărescu, 1924, pag. 336.) (N.A.)

La Avrig era doar locul de odihnă, nu departe de Sibiu, într-un peisaj unde privirea se poate avînta spre povîrnişurile Carpaţilor, sau se poate odihni pe cîmpia liniştită prin care Oltul îşi mînă încet apele spre apus. În mijlocul unui parc imens, înconjurat cu zid gros şi înalt de piatră, stă o clădire care vrea să fie o copie micşorată a castelului Schönbrunn, de lîngă Viena.

Bruckenthal, înnobilat de către Maria Tereza, reprezenta tipul feudalului legat de clasa nobililor, dar cu un simţ deosebit pentru vremurile care veneau. Moşiile îi produceau venituri destule, însă nu dispreţuia cîtuşi de puţin comerţul, aducînd mărfuri din Orient şi vînzîndu-le la Viena şi mai departe. Avea legături întinse în lumea negustorilor din Constantinopol, Sibiu, Budapesta, Viena, după cum avea agenţi în oraşele Olandei, Belgiei şi Franţei, tocmiţi să-i facă afaceri, dar şi să-i cumpere tablouri, cărţi rare şi obiecte de valoare, care i-au împodobit palatul din centrul Sibiului, devenit apoi muzeu de artă.

S-a creat legenda că baronul Bruckenthal l-a ajutat pe fiul de ţăran Gheorghe Lazăr să meargă la învăţătură la Sibiu,

Cluj şi Viena. Simplul fapt că Lazăr s-a născut la cîteva sute de metri depărtare de zidurile castelului unui feudal i-a făcut pe unii să creadă că ajungerea tînărului ţăran pînă la facultăţile din Cluj şi Viena s-ar datora generozităţii lui Bruckenthal, care i-ar fi acordat lui Lazăr, vreme de cîţiva ani, o sumă de bani. Ion Eliade Rădulescu, în „Biografia lui George Lazăr", publicată în 1839 în „Curierul Românesc", face această afirmaţie, repetată, de altfel, şi de Petre Poenaru în discursul de la Academie din 1871, însă nici unul, nici altul nu aduc nici o dovadă. [1]

Probabil că lui Eliade i s-a părut romantic ca un baron să crească şi să instruiască un copil de ţărani. Numai că Samuel Bruckenthal era ceva mai calculat decît şi-l închipuia Eliade. Ce interes avea feudalul Bruckenthal să ridice un

[1] În lucrarea sa „Date nouă despre Gheorghe Lazăr" (Arad, 1914), Avram Sădeanu declară: „...Cei dintâiu act, găsit despre Lazăr, raportul cancelariei aulice transilvane din 16 maiu 1806, dovedeşte că Lazăr în Viena n-a studiat cu banii baronului Brukenthal, ci cu bani româneşti, cu bani din fondul sidoxial al diecezei gr. or. române din Sibiu..."

copil din rîndurile ţărănimii ? Să presupunem că voia să înşele ţărănimea română cu „generozitatea“ lui. Atunci, de ce luteranul Bruckenthal l-ar fi trimis pe ortodoxul Lazăr la şcolile catolice din Cluj şi Viena şi nu la şcolile luterane ?

Bruckenthal era un om foarte meticulos în ţinerea conturilor averilor lui. S-au găsit hîrtiile administraţiei moşiei şi castelului de la Avrig şi printre ele s-au aflat contabilizate cele mai neînsemnate sume cheltuite. Nicăieri, însă, nu s-a dat de urma vreunei însemnări cu privire la banii ce i-ar fi dat pentru învăţătura lui Lazăr, vreme de aproape cinci ani, adică din 1799, cînd Lazăr intră în liceul piariştilor din Cluj, şi pînă în 1803, cînd moare Samuel Bruckenthal.

Într-o vreme s-a afirmat că ar exista documente doveditoare cum că baronul din Avrig l-a ajutat pe Lazăr. Pînă acum, nimeni nu le-a dat la iveală, încît afirmaţiile sînt gratuite şi au numai valoarea de întreţinere a unei legende despre „generozitatea“ feudalilor faţă de ţărani.

Legenda aceasta, lipsită de orice bază reală, trebuie să dispară, cu atît mai mult cu cît constituie şi o nedreptate faţă de lupta grea a ţăranului Lăzăroae, dusă

pentru a-şi trimite feciorul la şcoli înalte, acolo unde nu pătrundeau decît fiii de domni.

* * *

În octombrie 1784, în munţii Apuseni, ţăranul Nicolae Ursu, zis Horia, dădea semnalul răscoalei iobagilor din Transilvania împotriva nobililor care „fără nici o dreptate şi milă ne sug ca nişte lipitori şi se hrănesc ca nişte trîntori cu sudoarea noastră". Izbucnirea aceasta revoluţionară, situată în continuarea luptelor de secole ale iobăgimii ardelene împotriva asupritorilor, îşi avea cauze adînci şi de aceea nu a fost o simplă răzmeriţă ţărănească, uşor de potolit cu cîteva unităţi de husari, aşa cum credeau la început unii nobili.

În a doua jumătate a veacului al optsprezecelea, cauze economice şi politice au determinat o gravă înrăutăţire a situaţiei ţăranilor din Transilvania, pe spinarea cărora apăsa exploatarea împăraţilor habsburgi şi a nobililor locali, stăpînă pe moşii şi cu drepturi de viaţă şi de moarte asupra iobagilor. Documentele

vremii arată că în afară de datoria de a lucra stăpînului patru zile pe săptămînă, în afară de dijmele din vite şi produse agricole, în afară de dările, taxele şi contribuţiile militare, în afară de o dare anuală în bani, iobagul trebuia să predea nobilului pe a cărui moşie trăia numeroase produse şi să execute felurite şi nesfîrşite munci.

Atunci cînd iobagii nu îndeplineau toate aceste îndatoriri, care nu le mai lăsau nici cămaşă în spate sau o bucată de pîine în gură, nobilii îi supuneau la tot felul de torturi şi nu rareori le ridicau viaţa. Teroarea era năpraznică, mai cu seamă atunci cînd, nemaiavînd nimic a pierde, ţăranii încercau să-şi facă singuri dreptate în felul lor, călcînd prescripţiile feudalilor, punînd mîna pe bunurile nobililor şi uneori atacînd castelele.

La 11 mai 1773, împărăteasa Maria Tereza îi trimitea dispoziţii guvernatorului Transilvaniei să ordone curăţirea drumurilor de cadavrele ţăranilor ucişi de nobili prin spînzurătoare, prin roată sau puşi în ţeapă şi expuşi de-a lungul şoselelor.

Ordinul împărătesei din Viena nu era pornit din cine ştie ce mărinimie faţă de

nenorociţii de ţărani, ci din grija de a nu fi înspăimîntaţi călătorii străini care străbăteau „augustu-i Imperiu".

Veacul al optsprezecelea a fost în Transilvania veacul mişcărilor ţărăneşti împotriva feudalismului. În 1721, ţăranii din Dobra — (Hunedoara) au izgonit trupele crăieşti şi au pus stăpînire pe cetate.

Ţăranii din Abrud-sat au ocupat în 1727 primăria şi au cerut drepturi egale cu locuitorii din Abrud-oraş.

Castelul nobilului din Tărăscău a fost mistuit de focul pus de ţărani în 1730.

În 1735, ţărănimea din comitatele Hunedoara şi Sibiu s-a revoltat împotriva unirii cu biserica de la Roma.

Vreme de trei ani (1759—1761), călugărul Sofronie a condus răzvrătirea ţăranilor din munţii Apuseni împotriva trecerii la catolicism. Însă, sub aspectul acestei mişcări religioase, au existat revendicări sociale. Călugărul Sofronie se adresa astfel poporului : „A trecut puterea domnilor. Acum noi sîntem domni !"

Tot împotriva unirii s-au sculat în 1763 ţăranii, sub conducerea bătrînului Tănase Tudoran, răpus cu roata.

La Cîmpeni, în 1782, moţii au spart buţile cîrciumarilor instalaţi în regiune

de către administrația austriacă. Printre fruntașii țăranilor răsculați s-a aflat Nicolae Ursu, zis Horia.

În 1784, întreaga Transilvanie a fost zguduită de răscoala iobagilor conduși de Horia, Cloșca și Crișan. Zadarnic bătuse Horia drumul Vienei pentru a expune împăratului Iosif al II-lea situația iobagilor din munții Apuseni. Împăratul habsburgic îi amăgise pe delegații țăranilor cu promisiuni, nu pentru că era hotărît să facă dreptate iobagilor, ci fiindcă, pentru o vreme, voia să folosească mișcările țărănești împotriva grofilor unguri.

Răscoala a cuprins imediat satele din centrul munților Apuseni, ținutul Zărandului, țara Hațegului și regiunea Hunedoarei. Țăranii înarmați cu coase, topoare, furci, lăncii și săbii făurite de meșteri fierari, alăturați răscoalei, au pîrjolit casele nobililor și pe stăpînii prinși i-au ucis.

La început, acțiunea lui Horia de a aprinde revoluția în întreaga Transilvanie a avut succes, dar după o vreme, loviți din toate părțile de forțe superior înarmate, lipsiți de arme de foc, de o organizare a aprovizionării, țăranii răsculați au fost înfrînți.

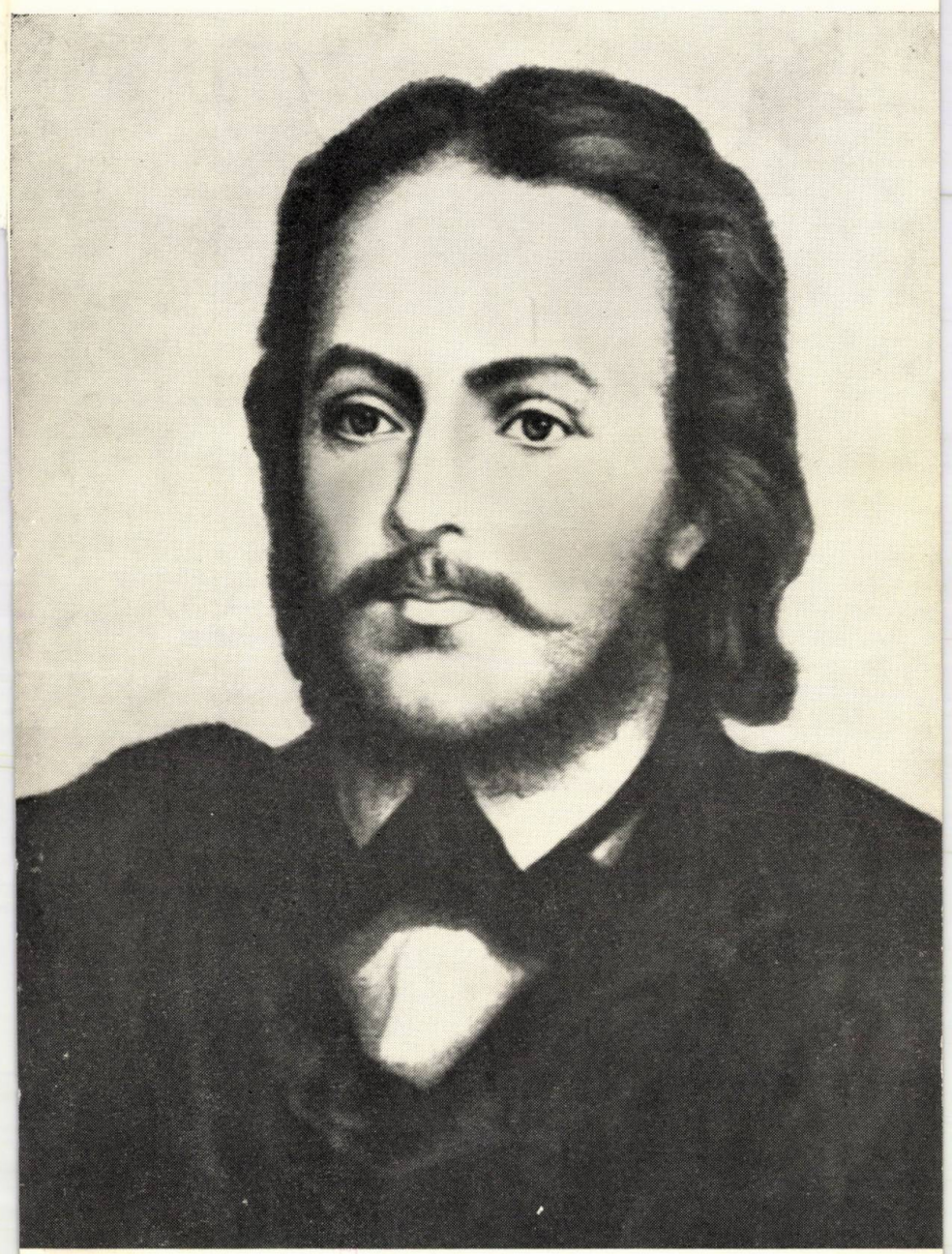

Portret anonim în ulei
(Muzeul Brukenthal) Sibiu
Academia R.S.R., stampe.

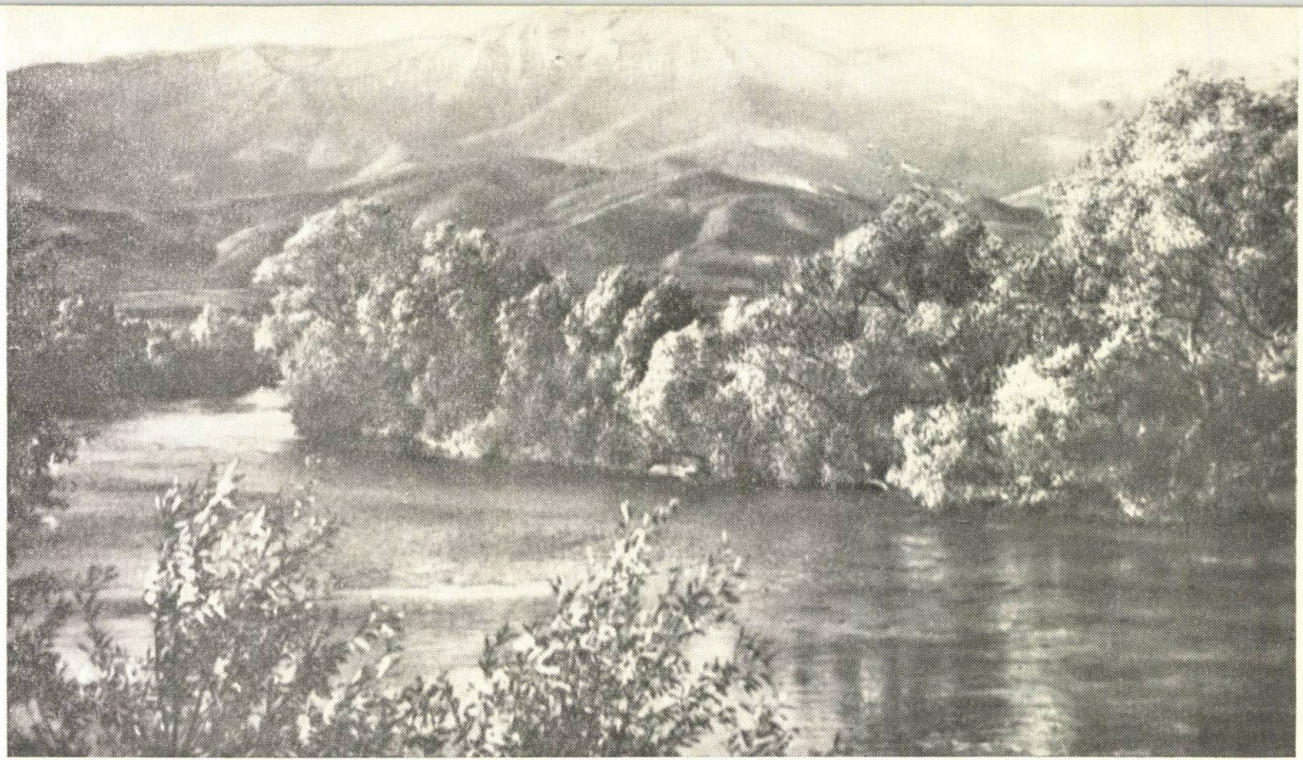

Muntele Suru din Masivul Făgăraş
la poalele căruia se află comuna Avrig,
locul de naştere al lui Gheorghe Lazăr.

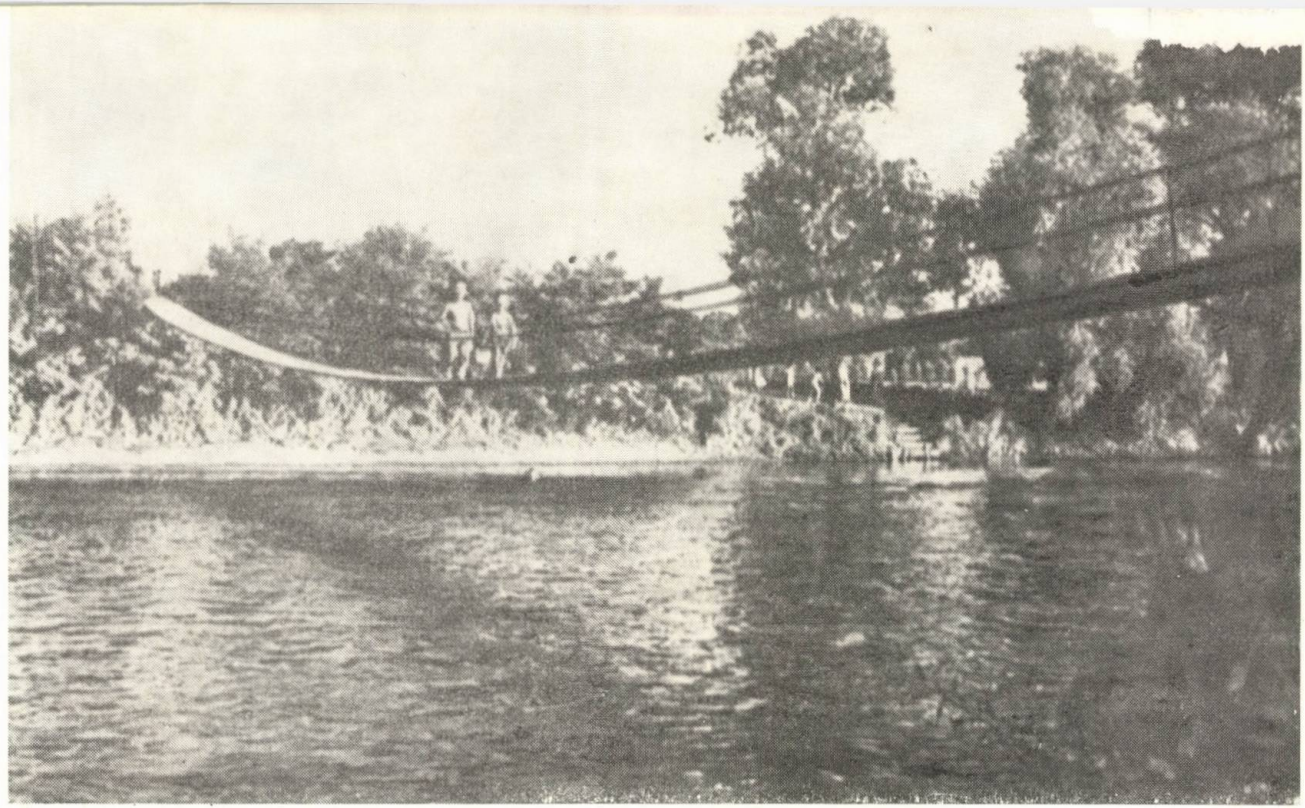

Podul suspendat peste Olt,
la marginea comunei, unde Gheorghe Lazăr
și-a trăit copilăria.

Casa în care s-a născut Gheorghe Lazăr,
Pe zidul acesteia este aplicată o placă de marmoră pe care este scris un epitaf de Nicolae Iorga.

Răzbunarea nobililor a fost cruntă. Sub zidurile castelelor feudale, pe marginea şanţurilor săpate de ei înşişi erau aşezaţi ţăranii prizonieri. Călăii le retezau capetele cu sabia. Tot astfel procedaseră nobilii feudali şi în vremea răscoalelor de la Bobîlna şi a lui Doja şi la fel se comportaseră şi cu două sute cincizeci şi nouă de ani în urmă, cînd îi înfrînseseră pe iobagi în războiul ţărănesc din Germania.

La 28 februarie 1785, în piaţa din Alba Iulia, au fost zdrobiţi cu roata Horia şi Cloşca. Nobilii avuseseră grija să aducă cu sila peste două mii cinci sute de ţărani, din patru sute nouăsprezece comune, şi să-i forţeze să privească, îngroziţi, cum crăişorul lor, Horia, era chinuit sub roata călăului.

55803

Horia a murit dîrz, aşa cum a trăit şi a luptat. Ultimele lui cuvinte au fost: „Mor pentru popor" — şi poporul a înţeles aceasta, păstrîndu-l pe Horia în amintirea lui ca pe un martir care îi insuflă întotdeauna curaj în luptă.

Înfrîngerea răscoalei şi tragerea pe roată a căpeteniilor ei nu au însemnat o consolidare a orînduirii feudale, nu au adus liniştea căutată de curtea din Viena şi de nobilii moşieri din Transilvania.

Răscoala lui Horia a contribuit la prăbuşirea feudalismului.

La sfîrşitul veacului al optsprezecelea se accentuează şi în Transilvania destrămarea orînduirii feudale. Burghezia devine tot mai puternică, producţia pentru consum devine tot mai mult producţie pentru schimb, capitalul comercial pătrunde în toată Transilvania şi proprietarii feudali vor să aibă cît mai multe produse pe care să le transforme în bani.

Comerţul luase o extindere deosebită, iar ţăranii liberi şi chiar şi iobagii vindeau produsele negustorilor, însă în acest proces intervin feudalii, care voiau ca ei să acapareze totul, ca ei să vîndă produsele devenite acum marfă.

Cu toate că, drept o consecinţă a răscoalei lui Horia, iobăgia fusese desfiinţată în Transilvania în 1785, totuşi măsura nu era decît formală, pentru că grofii continuau, cu aprobarea tacită a Curţii din Viena, să aplice ţăranilor acelaşi regim iobăgist.

Dar toate acestea nu au putut împiedica destrămarea orînduirii feudale şi ascensiunea clasei burgheze, cu interesele ei deosebite de ale feudalilor, cu ideologia ei, răspîndită mai cu seamă după 1789, după revoluţia din Franţa.

Dezvoltarea burgheziei române din Transilvania s-a făcut în condiţii speciale. Reprezentanţii celor „trei naţiuni“ — nobilimea maghiară şi maghiarizată, secuii şi saşii — au refuzat burgheziei româneşti drepturile politice acordate burgheziei celor „trei naţiuni“.

Pentru cîştigarea acestor drepturi, necesare dezvoltării ei economice, burghezia română transilvăneană a încercat diferite mijloace. De exemplu, a speculat faptul că o parte dintre românii ardeleni făcuseră unirea cu biserica de la Roma. Influenţate de Vatican, Curtea din Viena şi dieta din Ardeal a nobililor au fost obligate să îngăduie clericilor români uniţi să înfiinţeze şcoli pentru pregătirea viitorilor preoţi uniţi. Şi astfel, în urma stăruinţelor episcopului Ioan Inocenţiu Clain, s-au deschis la Blaj trei şcoli, devenite puţin mai tîrziu : şcoala normală, liceu şi seminar, unde învăţau fiii românilor mai înstăriţi.

Dintre aceştia, unii au plecat la studii superioare la Roma şi acolo s-au pregătit să susţină prin lucrări istorice şi filologice teoria latinităţii românilor. Nepotul episcopului Clain, Samuil Micu-Clain, cel care avea să spună despre răscoala lui Horia : „În toamna anului 1784 s-au

ridicat în mocănimea de la Criş nişte oameni blăstămaţi anume Horia, Cloşca şi Giurgiu, cari voiau să strice nemeşugul“ [1] a scris în latineşte o gramatică : „Elementa linguae daco-romanae sive valachicae“ şi „Istoria, lucrurile şi întîmplările Românilor“. Gheorghe Şincai a lucrat vreme de treizeci şi patru de ani la „Hronica Românilor şi a mai multor neamuri“, iar Petru Maior, pentru a demonstra descendenţa directă a românilor din romani, a scris „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia“.

În felul acesta s-au pus bazele şcolii latiniste şi ale teoriei latinităţii, care a apărut ca o reacţie împotriva asupririi naţionale şi sociale pe care o trăiau românii din Transilvania.

Dacă intelectualitatea ardeleană şi în special aceea ieşită din rîndul clerului unit a acceptat teoriile istorice şi filologice ale şcolii latiniste, poporul nu le-a primit sub nici un chip şi şi-a păstrat tradiţiile lui, limba lui vie, formată într-un lung şi complicat proces istoric.

Exagerările de mai tîrziu ale şcolii latiniste şi în special cele de după 1848 au dus la „întocmirea“ unei limbi de ne-

[1] Nemeşugul — nobilimea.

înţeles pentru popor, ceea ce l-a făcut pe Alexandru Odobescu să scrie: „Dacă vom merge tot aşa, apoi negreşit vom ajunge ca, peste cincizeci de ani cel mult, Românii de dincolo şi dincoace de Carpaţi să se înţeleagă între sine tot aşa de puţin ca şi Spaniolii cu Portughezii". [1]

Burghezia română din Ardeal a încercat în a doua parte a secolului al optsprezecelea şi începutul secolului al nouăsprezecelea să cîştige drepturi politice şi să-şi creeze o intelectualitate care s-o ajute în lupta pentru obţinerea unor drepturi. De aceea, asemenea eforturi vor fi găsite nu numai în rîndurile uniţilor.

Cu toate că se afla într-o situaţie de inferioritate faţă de biserica unită, sprijinită de Vatican, biserica ortodoxă s-a străduit să scoată intelectuali din rîndurile românilor, intelectuali care să lupte pentru poziţiile ei şi a reuşit în bună parte.

Se va întîmpla, însă, ca unii dintre cei trimişi la învăţătură ca după absolvirea studiilor să instruiască pe „candidaţii la preoţie în ştiinţele de lipsă pentru păs-

[1] „Revista Română", tom. II, Bucureşti, 1862. (N.A.)

torire şi ocuparea oficiului preoţesc", să nu se mărginească numai la studierea teologiei, ci, venind în contact cu cultura, să-şi formeze un orizont mult mai larg, să cunoască ştiinţele pozitive şi să lucreze pentru luminarea poporului.

Din rîndurile acestora, uniţi şi neuniţi, vor ieşi Ioan Budai-Deleanu, Dimitrie Ţichindeal, Vasile Aaron, Ion Barac care, deşi treceau prin şcoli catolice, deşi îşi desăvîrşeau învăţătura la Viena, de obicei în Academia teologică, totuşi rămîneau legaţi de masele româneşti din Transilvania pe care s-au străduit, atît cît au putut şi cît le-au îngăduit condiţiile istorice date, să le lumineze.

În această atmosferă s-a format şi Gheorghe Lazăr, învăţatul luptător pentru o largă răspîndire a culturii, pentru pătrunderea cunoştinţelor în rîndurile poporului, omul care în 1818 îndrăznea să scrie, la Bucureşti, că „ruşine vine unui popor şi neam, ce este aşa vechi, aşa vestit, proslăvit şi înzestrat cu toate rodurile pămîntului... să nu aibă şi el o şcoală mai de treabă, o Academie cu ştiinţă, chiar în limba maicii sale, ci să se lase mai slab, mai scăzut şi mai bat-

jocorit, decît toate celelalte limbi şi popoare ale feţii pământului". [1]

Dragostea aceasta pentru limba poporului, pentru ceea ce era al poporului, pentru ceea ce trebuia dat poporului este caracteristică lui Gheorghe Lazăr, întemeietorul învăţământului în limba românească din ţara noastră. O cercetare atentă a vieţii şi activităţii lui arată că a fost un exponent al ideilor înaintate, un curajos şi hotărît luptător pentru răspîndirea culturii, un deschizător de drumuri în dezvoltarea culturii poporului nostru.

1 Din: „Înştiinţare către tinerime pentru deschiderea şcoalei româneşti", 1818. (N.A.)

Drumul spre lumină

Despre felul cum a învăţat Lazăr să scrie şi să citească nu se ştie aproape nimic. Este sigur că clasele primare le-a făcut în sat, dar cum şi cu cine, nu s-a aflat pînă acum, pentru că nu s-a găsit nici o urmă, nici la Avrig şi nici în altă parte. Mărturii răzleţe spun că Gheorghe Eustaţie Lazăr era un copil vioi, ager la minte, dornic să cunoască şi să ştie cît mai multe.

Din vremea copilăriei, Lazăr nu a lăsat nici o amintire şi nici alţii nu au putut să spună nimic. Doar într-un manuscris al unui strănepot al lui Lazăr se aminteşte că atunci cînd acesta s-a întors de la Viena, s-a dus să vadă cum lucrează rudele la fîn, în Cărbunari, şi să-şi mai aducă aminte de locurile unde „a fost cu viţeii".

Şcoala din sat a terminat-o destul de tîrziu, pentru că abia în 1799, deci cînd avea douăzeci de ani, Lazăr se înscrie în clasa întîia a liceului piariştilor din Cluj.

Se prea poate ca între sfîrşitul claselor primare şi începutul cursului secundar, Lazăr să fi rămas o vreme acasă, să fi muncit pămîntul asemenea celorlalţi fraţi, pînă cînd părinţii au reuşi să-l trimeată la studii.

Cum a ajuns Lazăr la liceul din Cluj ? Cine l-a îndrumat şi l-a ajutat ? Înlăturîndu-se, ca nefundată, ipoteza Bruckenthal, răspunsul trebuie căutat în altă parte.

Luînd exemplu de la saşi, mai înaintaţi din punct de vedere economic şi cultural, ţăranii români din Avrig au încercat întotdeauna să se ridice către lumină şi îşi trimiteau fiii, atunci cînd puteau, la şcolile din Sibiu. Se pare că George Lăzăroae a fost încurajat să facă acest lucru de către ginerele său, preotul Ion Racotă, unul dintre acei oameni modeşti din Ardeal care, spre sfîrşitul veacului al optsprezecelea, venind în contact cu ideile înaintate ale vremurilor, militau pentru luminarea poporului. Este posibil ca Ion Racotă, izbit de vioiciunea şi inteligenţa celui mai mic fiu din familia Lăzăroae, să-i fi dat sfaturi tînărului şi chiar să-l fi ajutat să ajungă la Cluj.

Unii cercetători afirmă că cheltuielile pentru învăţătură ar fi fost suportate de

către un negustor din Sibiu, Hagi Constantin Popp şi se întemeiază pe unele afirmaţii dintr-o corespondenţă care ar fi existat mai tîrziu între Lazăr şi acest negustor. N-ar fi exclus ca asemenea ajutor să fi fost, dar nimeni nu a aflat dovezi concrete.

O ipoteză interesantă face unul dintre cercetătorii vieţii lui Lazăr, atunci cînd afirmă că scriitorul Ion Barac ar fi jucat un rol în îndrumarea tînărului avrigean. Tipărind, în 1801, la Sibiu, „Istoria despre Arghir cel frumos şi despre Elena cea frumoasă", Ion Barac semna intitulîndu-se „dascăl normalicesc neunit în Avrig". Se poate presupune că Barac, fost student la Academia catolică de pe lîngă liceul piariştilor din Cluj, să-l fi îndemnat pe tînărul Gheorghe Lazăr, în vremea cînd se afla la Avrig, să plece la Cluj şi să intre în şcoala cunoscută de scriitor. În orice caz, între Lazăr şi Barac au existat mai tîrziu legături, atît la Braşov, cît şi la Bucureşti, unde Barac şi-a tipărit în 1821 : „Risipirea cea de pe urmă a Ierusalimului".

Din datele rămase se poate trage concluzia că nu stăpînii l-au ajutat pe Lazăr să înveţe, ci oamenii simpli au deschis

drumul spre lumină aceluia care va pune bazele învăţămîntului în limba română.

În 1799, Lazăr ajunge la Cluj. „Acesta este cel dintîi oraş în Siebenbürgen, în judeţul unguresc, unde este şi scaunul gubernii, întru care ocîrmueşte Excelenţia Sa gubernator baronul Iojika — scrie Dinicu Golescu. Într' acest oraş sînt case frumoase şi mari ; dar printr' acestea sînt şi proaste cu un învăliş din vechime, foarte urît, avînd straşna scoasă afară din zidiri peste douăsprezece palme, care lucru foarte mult supără frumuseţea oraşului ; uliţele iarăşi frumoase, căci sînt foarte late, o asemenea lăţime într'alte oraşe n'am văzut, iar pardosala tot cu pietre rătunde, ca în Sibii şi în Braşov.

Aciia lăcuesc mulţi domni unguri, de neam mare, care au moşii prin prejur, unii cu apropiere şi alţii cu depărtare ; şi bez cei ce sînt în slujbă, toţi ceilalţi, vara o petrec pe la moşii, iar iarna se strîng la Cluj. Acest neam de oameni este foarte-iubitor de streini ; mesile lor sînt bogate şi slobode şi cu bucurie primesc pe fieşcare, mai vîrtos pe aceia care cu îndrăzneală intră în casele lor, căci nu să prea îndatorează pe politica cea multă şi mincinoasă. Iar norodul unguresc nu este fericit. Sînt îmbrăcaţi prost, au lă-

cuinţe proaste şi făr' de multă avere. Negoţul într'acest oraş este mic, căci nu este schelă [1], nici drum mare de trecerea neguţătoriilor, ci tot negoţul este pe seama trebuinţii oroşanilor şi aciia, cu deosebire să urmează toate spre bună orînduială urmări, mai vîrtos mărimea şcoalelor" [2].

Acesta era Clujul pe care l-a cunoscut Lazăr la sfîrşitul veacului al optsprezecelea.

În primii trei ani, Lazăr studiază limbile latină, elină şi germană, aritmetica, istoria ţării, geografia, ortografia, biblia, doctrina creştină şi caligrafia.

Din documentele rămase reiese că nu locuia în internatul liceului şi nici nu primea vreo bursă. Atunci, cine îl ajuta? La începutul studiilor, în această perioadă a şederii la Cluj, este probabil că numai familia l-a ajutat, şi că acel cumnat, Ion Racotă, refugiat la Avrig de la Paloşul, de pe Tîrnave, fiindcă era urmărit pentru răzvrătire împotriva unui feudal, a putut sprijini pe Lazăr. Ion

---

[1] Schelă — port, antrepozit, piaţă de desfacere.

[2] Dinicu Golescu : „Însemnare a călătoriei mele", Editura de stat pentru literatură şi artă, 1952, pag. 30—31. (N.A.)

Racotă, soţul Anei, sora mai mare a lui Gheorghe Lazăr, era preot la Avrig şi deci se presupune că avea o mai bună stare materială, care i-a îngăduit să-i dea lui Lazăr cele necesare pentru întreţinerea la studii.

În 1801, Lazăr părăseşte Clujul şi face o clasă la liceul catolic din Sibiu, unde învaţă retorica şi poetica, iar în anul următor revine la Cluj şi vreme de doi ani urmează aşa-zisa „clasă de filozofie", în cadrul căreia studiază logica, istoria, algebra, fizica, chimia, mineralogia, geodezia şi arhitectura. În această perioadă, se formează viitorul inginer care va uimi la Bucureşti pe boierii valahi cu cunoştinţele lui în domeniul ştiinţelor pozitive.

Şcolarul timid din primul an devine acum un fruntaş, obţinînd note excelente la toate materiile şi distingîndu-se în mod deosebit la chimie şi mineralogie, după cum arată cataloagele liceului piarist.

La sfîrşitul „clasei filozofice", Lazăr trece, în 1805, la Academia de drept, dar nu rămîne decît două semestre şi la începutul anului 1806 cere Episcopiei ortodoxe din Sibiu să-i acorde o bursă pentru a urma teologia la Viena.

Schimbarea aceasta nu este întîmplătoare. La început, Lazăr se îndreptase

spre studiul dreptului, aşa cum făcuse Vasile Aaron şi Ion Barac, apărători ai poporului obidit, lipsit de orice drepturi. Biserica neunită urmărea, însă, să atragă în rîndurile ei oameni bine pregătiţi, care să lupte contra extinderii influenţei bisericii unite şi de aceea s-a grăbit să acorde o bursă studentului avrigean, ridicat din rîndurile neuniţilor şi care reuşise, într-un liceu catolic şi fără să-şi părăsească religia, să fie printre primii elevi.

Probabil strîmtorat, fără putinţă de a-şi mai continua studiile, sfătuit de acelaşi preot, Ion Racotă, Lazăr se adresează singurei instituţii care putea şi era interesată să-l ajute : biserica ortodoxă.

În 1806 i s-a acordat lui Gheorghe Lazăr o bursă anuală de două sute de fiorini, pentru învăţarea studiilor teologice, cu obligaţia ca după absolvire să-i instruiască pe „candidaţii la preoţie în ştiinţele de lipsă pentru păstorire şi ocuparea oficiului preoţesc şi a presta şi alte servicii la consistorul de ritul neunit“ [1].

Din acest scurt pasaj dintr-un raport al cancelariei aulice transilvănene reiese

[1] Din : „Raportul Cancelariei aulice transilvane nr. 1704/1725“—1806, publicat de Avram Sădeanu. (N.A.)

clar ce urmărea Episcopia neunită din Sibiu prin ajutorarea studentului Gheorghe Lazăr.

Pe de altă parte, trebuie spus că unele mărturii ale vremii arată că fondul Episcopiei sibiene din care s-a plătit bursa lui Lazăr şi care în 1806 era de 19.672 fiorini era strîns de la ţăranii români neuniţi din Ardeal.

Aşadar, la Viena, Gheorghe Lazăr nu a studiat cu ajutorul împăratului sau al baronului Bruckenthal. De la împăraţi şi baroni, ţăranii nu puteau aştepta ajutoare, ci poveri fără de sfîrşit.

În primăvara anului 1806, Gheorghe Lazăr a plecat la Viena şi s-a înscris la Academia de teologie. Era în vremea marşului triumfal al lui Napoleon prin Europa. La 13 noiembrie 1805, împăratul francez intrase în Viena şi se instalase în palatul de la Schönbrunn, iar la 2 decembrie 1805, pe dealurile de la vest de satul Austerlitz, Napoleon zdrobise forţele coaliţiei a treia, dintre care o parte, din vina generalilor incapabili, rămăsese sub gheţurile lacurilor din jurul Austerlitzului.

Victoriile napoleoniene, fie ele chiar şi ale unui despot militar, aveau să joace, în împrejurările istorice în care s-au pro-

dus, un anumit rol progresist. În bezna unei Europe feudale pătrundeau, o dată cu armatele franceze, ideile care surpaseră zidurile Bastiliei. „Am venit pe pămînt strein — spuneau mai tîrziu soldaţii veterani ai campaniilor lui Napoleon — şi îndată după venirea noastră, moşierul a încetat să-şi mai bată ţăranii şi argaţii, îndată s-au deschis temniţele mînăstirilor în care clerul fanatic arunca pe „eretici“ şi s-a pus capăt desconsiderării celor de origină nenobilă“. [1]

Studentul Gheorghe Lazăr a sosit într-o Vienă ocupată de trupele lui Napoleon şi n-a rămas străin de frămîntările stîrnite de marşul armatelor franceze prin Europa. Este cert că tînărul teolog nu s-a înfundat în studierea dogmelor şi a catehismelor, ci a trăit puternic evenimentele anilor 1806, 1807, 1808, căutînd şi înţelegînd sensul vremurilor noi.

Sînt unele mărturii care spun că Lazăr a fost recrutat ca topograf în serviciul trupelor franceze, iar Eliade afirmă că „trăise între francezi în vremea armiei lui Napoleon... şi vorbia adesea cu dînşii“. Aceste legături nu au rămas fără efect. În această perioadă, Lazăr îşi for-

[1] E. Tarlé „Napoleon“, Editura „Cartea Rusă“, 1946, pag. 10—11. (N.A.)

mează o concepție mai înaintată în contactul cu ideile revoluției franceze și înțelege mai bine necesitatea luptei împotriva orînduirii feudale.

Evenimentele politice răscoliseră mase largi și treziseră la viață forțe noi. Cercuri tot mai cuprinzătoare de cărturari erau însuflețite de raționalismul francez. „Enciclopediștii din Franța — scria Herțen — eliberînd omul de vechile prejudecăți, îi insuflau aspirații morale mai înalte și făceau din el un revoluționar".

Științele, arta, literatura înaintau cu pași mari, fiind deservite de oameni noi, luminați de idei noi.

Privirile nu mai erau ațintite numai asupra claselor de sus și intelectualii încep să priceapă că locul lor este în lupta pentru luminarea popoarelor lor. Acest avînt a fost mult stînjenit, pentru că burghezia, devenind clasă dominantă, conducătoare, trădează repede ideile care au mișcat masele în 1789. Acest lucru îl făcea deja Napoleon, dar în vremea cînd Lazăr se afla la Viena, în Europa bătea un vînt înnoitor, răscolitor de conștiințe.

Paralel cu studiile teologice, Lazăr urmează și cursuri de științe fizico-matematice, cărora încă de la Cluj le acordase

atenţie deosebită. Mintea lui vie, cercetătoare, nu putea fi mulţumită cu învăţăturile teologice şi de aceea Lazăr se dedică unei munci intense, cu scopul de a-şi face o cultură cît mai cuprinzătoare.

Pentru vremea lui, Gheorghe Lazăr a fost un om cult, cu multe şi numeroase cunoştinţe, din toate domeniile. Din cele vreo şaptezeci de cărţi rămase din biblioteca lui (deşi în certificatul eliberat de vama Turnul Roşu, la întoarcerea la Avrig în 1823, stă scris că poseda trei sute de cărţi), reiese că avea preocupări în domeniul filozofiei, istoriei, matematicii, chimiei, ingineriei, literaturii, economiei, dreptului, medicinei, geografiei, religiei şi chiar al ştiinţei militare.

După trei ani de teologie, Lazăr a plecat la Carlovitz pentru completarea studiilor într-o Academie teologică ortodoxă şi pentru a fi făcut preot, însă mitropolitul sîrb Stratimirovici s-a opus, şi astfel, în aprilie 1810, s-a văzut obligat să se întoarcă la Viena, ~~unde nu s-a mai înscris la Academie, ci~~ s-a îndeletnicit cu traduceri în limba română a cîtorva lucrări. ~~În cîteva luni a tradus~~ o lucrare teologică ~~scrisă de episcopul rus liberal Platon din Tver~~ ; o geografie matematică ; o cărticică a învăţăturilor morale

pentru copiii de şcoală. „Istorioara morală a împăratului Octavian şi a soţiei sale“ şi începuse traducerea unei pedagogii. Din toate aceste lucrări, se poate observa preocuparea lui Lazăr pentru opera de educaţie.

Multă vreme a circulat încă o legendă în legătură cu studiile lui Gheorghe Lazăr la Viena. În discursul rostit la Academie, Petre Poenaru a afirmat că Lazăr a obţinut la Viena diploma de laureat în teologie, că a fost gratificat, pentru meritele sale deosebite, cu un inel împărătesc şi că în cursul unei audienţe, împăratul i-a dat încredinţarea că „la ocaziunea vreunei vacanţe în cariera eclesiastică, va putea conta pe augustele sale auspicii“.

Din documentele Cancelariei aulice transilvănene, cercetate de Avram Sădeanu, cît şi din alte documente, nu reiese cîtuşi de puţin că împăratul s-a dovedit atît de generos. Din aceste documente se poate vedea că în 1811, la reîntoarcerea de la Viena în Ardeal, Lazăr nu-şi terminase studiile teologice, astfel că legenda inelului şi a „augustelor auspicii“ trebuie să dispară. De altfel, se va vedea mai tîrziu ce fel de auspicii îi rezerva lui Lazăr Curtea din Viena.

Om al ideilor noi

În primăvara anului 1811, Gheorghe Lazăr se întoarce acasă, după ce studiase mai bine de doisprezece ani în şcolile din Cluj, Sibiu şi Viena. Plecase din Avrig la douăzeci de ani, dornic să cunoască lumea, să înveţe, şi se reîntorcea la treizeci şi doi de ani, un om nou, cu un orizont larg, preocupat de problemele frământatului început de veac al nouăsprezecelea.

Curtea din Viena îl trimitea pe Lazăr în Ardeal cu recomandarea către Episcopia din Sibiu să-l folosească în măsura pregătirii lui. În vremea aceea, episcop ortodox la Sibiu era Vasile Moga, om îndărătnic, mărginit, invidios, fără prea multă cultură, hotărît să păzească învechitele pravile bisericeşti şi legile împăratului habsburgic. Moga înţelegea să-l modeleze pe Lazăr după măsura lui şi să-l transforme într-un executant docil al dispoziţiilor episcopale.

S-a văzut, însă, în scurtă vreme, că Lazăr nu era omul căutat de Moga şi că

în faţa episcopului retrograd stăteau o inteligenţă vie şi o voinţă puternică, se găsea un luptător dîrz, care ştia să învingă greutăţile.

La început, Lazăr a fost numit profesor la Seminarul ortodox de pe lîngă Episcopia din Sibiu, unde avea să-i instruiască pe candidaţii la preoţie. Pentru că plăteau o taxă Episcopiei, aceşti candidaţi, oameni în toată firea, socoteau că nu mai au şi datoria să înveţe şi că pot să se ducă în sate numai cu „harul" episcopal.

Noul profesor nu era de această părere şi unei delegaţii de fruntaşi ai satelor, supăraţi că Lazăr calcă vechile obiceiuri şi îi lasă repetenţi pe seminarişti, îi răspundea, într-un stil propriu, dar hotărît: „...Dumniavoastră mi-aduceţi în şcoală numai nişte becheri, buşteni întunecaţi, şi-mi cereţi să-i liberez mai curînd, să fie şi mai necioplţi. Apoi, bunii mei creştini! d-voastră ştiţi că preotul este facla ce trebuie să lumineze pe om în toată căile sale; la el alergăm să ne aline durerile sufleteşti; el trebuie să ne îndulcească amărăciunile vieţii din lumea aceasta. Dar ca să fie un preot astfel,

trebuie să fie luminat, şi lumina numai prin învăţătură se poate dobîndi..." [1]

Din unele documente s-a putut afla că în toamna anului 1811, deci la cîteva luni de la numirea lui ca profesor la Sibiu, Lazăr a plecat la Braşov fără voia episcopului Moga. Cauza nu se cunoaşte, dar din faptul că a fost adus înapoi la Sibiu cu forţa, sub pază civilă, se deduce că Lazăr părăsise pe Moga şi profesoratul şi îşi căuta o ocupaţie la Braşov, unde este posibil să se fi întîlnit cu Ion Barac, pe vremea aceea translator pe lîngă magistratura din Braşov.

Această fugă din Sibiu a lui Lazăr dovedeşte că relaţiile lui cu episcopul au fost de la început dintre cele mai rele, profesorul apărînd în faţa lui Vasile Moga ca un nedisciplinat, care vrea să schimbe totul. În adevăr, în cei cîţiva ani cît a rămas la Sibiu, Lazăr a încercat să spargă regulile impuse de vechea orînduire feudală şi să transforme şcoala şi biserica în răspînditoare ale noilor idei. Candidaţii la preoţie trebuiau să fie oameni culţi şi Lazăr le dă acestor candidaţi cu-

[1] Din : „Discursul de recepţiune la Academie al lui P. Poenaru despre G. Lazăr şi Şcoala Română". (N.A.)

noştinţele acumulate de el în studiile de la Cluj şi Viena, unde nu se mulţumise numai cu teologia, ci pătrunsese adînc în domeniul ştiinţelor pozitive.

Cît va rămîne la Sibiu, Lazăr se va ocupa cu traducerea în limba română a diferitelor cărţi folositoare pentru educarea tineretului şi va încerca să tipărească lucrările traduse încă în vremea cînd se afla la Viena. Astfel, traducerea lucrării episcopului rus Platon o face pentru „a cultiva clerul tînăr şi în genere naţiunea valahă".

Această preocupare a lui Lazăr de a da poporului cărţi scrise în limba lui, de a răspîndi ştiinţa în masele populare, constituie o linie urmată cu consecvenţă pînă la moarte. În vremea cînd românii din imperiul habsburgic erau lipsiţi de posibilitatea de a se ridica spre lumină, ~~cînd unii dintre ei au trebuit să facă acel compromis al unirii cu biserica din Roma pentru a căpăta unele libertăţi minore,~~ Lazăr se lupta cu piedicile puse de Curtea din Viena, de Cancelaria aulică a Transilvaniei, de cenzori, ~~de episcopul ortodox Moga~~, se lupta cu indiferenţa contemporanilor şi reuşea să scrie şi să tipărească în limba română cărţi destinate culturalizării poporului.

Lazăr s-a făcut cunoscut la Sibiu ca un orator strălucit. Între timp, după întoarcerea silită de la Braşov, probabil pentru a fi şi mai mult legat de Sibiu şi pentru a-l potoli pe răzvrătitul profesor, Lazăr a fost numit şi arhidiacon al Episcopiei, ocazie pe care el a folosit-o cu succes tot în slujba ideilor noi. Amvonul Episcopiei din Sibiu a fost repede transformat într-o tribună, de unde cultul şi pregătitul arhidiacon vorbea mulţimii despre problemele actuale, arătîndu-i ce are de făcut pentru a le rezolva. Spre lipsa cunoaşterii mai complete a personalităţii de luptător pentru progres a lui Lazăr, nici una din predicile rostite de el nu s-a păstrat, însă în mod indirect se poate deduce poziţia pe care se situa el, atît din atitudinea de mai tîrziu a lui Lazăr, cît şi din măsurile pe care în scurtă vreme le iau autorităţile de stat şi cele bisericeşti împotriva profesorului şi arhidiaconului.

* * *

În timpul cînd Lazăr funcţiona la Sibiu, s-a declarat vacant scaunul de episcop ortodox al Banatului. Considerîndu-se pregătit din toate punctele de vedere,

teologul trecut prin şcolile din Cluj şi Viena şi-a depus candidatura, dar a întîlnit şi de data aceasta împotrivirea aceluiaşi mitropolit sîrb Ştefan Stratimirovici, care îl împiedicase pe Lazăr să-şi termine studiile teologice la Carlovitz.

Care au fost cauzele îndărătniciei şi continuei opoziţii a lui Stratimirovici? Mitropolitul sîrb nu era cîtuşi de puţin de acord cu atitudinea lui Lazăr la Sibiu, atitudine despre care era bine informat atît de către episcopul Vasile Moga, cît şi de către Gheorghe Haines, directorul şcoalelor neunite din Ardeal. În special, acesta din urmă era un duşman neîmpăcat al lui Lazăr, împotriva căruia scria rapoarte după rapoarte, cînd mitropolitului Stratimirovici, cînd cancelarului aulic al Transilvaniei, contele Teleki. În aceste rapoarte, Lazăr era prezentat drept „nesupus", „clocotitor de mînie", sau i se puneau pe seamă tot felul de fapte pe care el nu le săvîrşise niciodată.

Haines îl făcuse pe Stratimirovici să creadă că Lazăr, odată episcop al Banatului, va lucra pentru trecerea tuturor ortodocşilor la biserica unită, pentru că în acest scop ar fi fost crescut în şcolile catolice, din Cluj şi Viena. Şi mitropolitul din Carlovitz s-a lăsat repede convins,

avînd şi el faţă de Lazăr sentimente ostile. Pe de o parte, el îl ura pe Lazăr pentru atitudinea progresistă a acestuia, pentru lupta lui de a introduce o atmosferă nouă în rîndurile clerului neunit din Ardeal, pentru ideile pe care le răspîndea prin vorbă şi prin scris, iar pe de altă parte, voia să-l facă episcop al Banatului pe un protejat al lui, Nestor Ioanovici, crescut în şcolile de la Carlovitz, sub privegherea atentă a lui Stratimirovici.

Lazăr nu a fost admis nici măcar să candideze. Motivele au fost dintre cele mai ridicole şi ele arată pînă unde mergea ura mitropolitului Stratimirovici şi a directorului şcolilor neunite din Ardeal, Gheorghe Haines, împotriva celui care aducea un suflu nou în îmbîcsita atmosferă în care trăiau aceştia.

În afară de faptul că i s-a imputat lui Lazăr că a învăţat în şcoli catolice şi că ar intenţiona să ducă o campanie de trecere la biserica unită, i s-a mai reproşat că... trage cu puşca în ciorile de pe turla bisericii. Motivul acesta stîrneşte astăzi rîsul, dar în vremea aceea, un mitropolit a răscolit Avrigul să găsească martori pentru a-şi susţine afirmaţia. Şi l-a găsit pe cărăuşul Ermolae Raduţiu, cel care îl dusese pe Lazăr la Carlovitz. Raduţiu a

declarat că teologul Lazăr, în vremea cînd era student şi venea vara acasă, trăgea cu puşca în ciorile şi coţofenele aflate pe turnul bisericii din Avrig. Ori, aceasta constituie un grav păcat pentru un viitor episcop !

Acestea au fost motivele, formale, scornite de duşmanii lui Lazăr. În realitate, mitropolitul din Carlovitz şi retrogradul director Haines se temeau că, din postul de episcop, Gheorghe Lazăr va putea să activeze mai puternic pentru răspîndirea ideilor noi, de care se înfricoşau toţi cei legaţi de vechea orînduire feudală.

Este adevărat că în veacul al optsprezecelea, biserica ortodoxă din Ardeal ajutase, într-o oarecare măsură, la ridicarea burgheziei, şi în cadrul acestei politici îl ajutase şi pe Lazăr să ajungă în şcoli înalte ; dar mai tîrziu, cînd fruntaşii acestei biserici s-au înspăimîntat de suflul nou adus de revoluţia franceză, atitudinea aceasta a fost schimbată şi Lazăr a fost printre acei care aveau să sufere, cu atît mai mult, cu cît, în dragostea lui faţă de popor, trecuse dincolo de limitele fixate de cei care vedeau în Gheorghe Lazăr un om al lor.

*

Respins prin intrigi şi calomnii de la candidatura pentru scaunul de episcop al Banatului, Lazăr a rămas să folosească mai departe amvonul bisericii episcopale din Sibiu pentru propagarea ideilor lui şi să dea viitorilor preoţi învăţături folositoare în munca de luminare a poporului, muncă pe care, după părerea lui Lazăr, ar fi trebuit s-o ducă preoţii în satele ardelene.

Viaţa la Sibiu nu-i era de loc uşoară. Conflictul cu Moga nu se reducea la simple neînţelegeri administrative, ci reprezenta ciocnirea dintre două atitudini complet diferite în probleme care frămîntau diferitele clase ale societăţii de la începutul veacului al nouăsprezecelea.

Încă din 1812, neînţelegerile dintre Moga şi Lazăr ajung, prin grija episcopului şi-a guvernului ardelean, pînă la împăratul Francisc şi desigur că ele nu se rezolvă în favoarea „recalcitrantului" şi „nesupusului" teolog. Moga se plîngea atunci şi se va plînge mereu că Lazăr nu ascultă de ordinele lui şi nu se achită de îndatoriri, aşa cum îi poruncea el.

Într-adevăr, învăţatul profesor de la şcoala de preoţi era un răzvrătit împotriva a tot ceea ce era vechi şi se opunea cu toată dîrzenia măsurilor nedrepte luate

Respins prin intrigi şi calomnii de la candidatura pentru scaunul de episcop al Banatului, Lazăr a rămas să folosească mai departe amvonul bisericii episcopale din Sibiu pentru propagarea ideilor lui şi să dea viitorilor preoţi învăţături folositoare în munca de luminare a poporului, muncă pe care, după părerea lui Lazăr, ar fi trebuit s-o ducă preoţii în satele ardelene.

Viaţa la Sibiu nu-i era de loc uşoară. Conflictul cu Moga nu se reducea la simple neînţelegeri administrative, ci reprezenta ciocnirea dintre două atitudini complet diferite în probleme care frămîntau diferitele clase ale societăţii de la începutul veacului al nouăsprezecelea.

Încă din 1812, neînţelegerile dintre Moga şi Lazăr ajung, prin grija episcopului şi-a guvernului ardelean, pînă la împăratul Francisc şi desigur că ele nu se rezolvă în favoarea „recalcitrantului" şi „nesupusului" teolog. Moga se plîngea atunci şi se va plînge mereu că Lazăr nu ascultă de ordinele lui şi nu se achită de îndatoriri, aşa cum îi poruncea el.

Într-adevăr, învăţatul profesor de la şcoala de preoţi era un răzvrătit împotriva a tot ceea ce era vechi şi se opunea cu toată dîrzenia măsurilor nedrepte luate

de Moga. Episcopul, trecînd peste orice norme stabilite şi peste aprecierile lui Lazăr, hirotonisea în fiecare an preoţi care nu terminaseră studiile. Cauza acestor gesturi ale lui Moga trebuie căutată nu în afirmaţia lui că satele aveau nevoie de preoţi şi că de aceea se grăbea cu scoaterea lor din şcoală, ci în aceea că pentru fiecare asemenea hirotonisire, episcopul primea o sumă apreciabilă de bani, fapt cunoscut lui Lazăr.

Astfel se explică de ce părinţii unora dintre candidaţi, deprinşi cu practicile lui Moga, i-au cerut lui Lazăr să nu mai fie atît de pretenţios şi să dea drumul mai repede din şcoală celor trimişi să se pregătească.

Practica introdusă de episcop le dădea curaj acestor candidaţi să nu înveţe şi să se opună exigentului profesor. Ba, mai mult, unii dintre ei s-au transformat în unelte ale intrigilor lui Moga împotriva lui Lazăr, în jurul căruia se ţesea o pînză de zvonuri şi calomnii, menite să-l descurajeze şi să-l înfrîngă. Din îndemnul episcopului şi al celor din jurul lui, Lazăr era supus la tot felul de jigniri şi înjosiri din partea elevilor.

Unul dintre ei a mers, însă, mai departe. Lazăr observase că printre şcolari

se găseau spioni şi provocatori ai lui Moga, care fie că îi povesteau profesorului tot felul de lucruri despre episcop pentru a învenina atmosfera, fie că raportau episcopului minciuni în legătură cu activitatea şi purtarea lui Lazăr.

În repetate rînduri, profesorul le ceruse elevilor să înceteze asemenea activitate, dar oamenii lui Moga nu i-au dat ascultare. Într-o zi, mustrîndu-l pe unul dintre ei pentru o intrigă, s-a întîmplat un fapt deosebit : elevul a ridicat mîna şi l-a lovit pe Lazăr.

Dintr-un raport către Moga, privitor la acest incident, se vede nu numai situaţia umilitoare în care muncea Lazăr la Episcopia din Sibiu, dar şi faptul că el îşi dădea seama că în spatele atitudinii unor asemenea elevi provocatori stătea cineva. Şi această convingere i s-a întărit atunci cînd episcopul Moga a refuzat să răspundă la repetata cerere a lui Lazăr de a-l pedepsi pe cel care îl lovise. În zadar se adresa Lazăr episcopului la 14 august 1814, solicitînd o anchetă. Ea nu a fost întreprinsă şi Lazăr nu a primit satisfacţie, pentru că ar fi ieşit la suprafaţă multe din intrigile lui Moga, s-ar fi descoperit politica episcopului de subminare a poziţiei profesorului, care nu ac-

cepta practicile superiorului, nu se rezuma la predarea unor cunoştinţe teologice, ci dădea elevilor o educaţie patriotică, îndreptîndu-le privirile către popor.

Situaţia din ce în ce mai grea a lui Lazăr la Sibiu nu trebuie pusă numai pe seama conflictului cu Moga şi a duşmăniei arătată de episcopul unit Ioan Bob din Blaj, adversar al revendicărilor burgheziei române din Ardeal. În arhivele din Viena s-au găsit documente care lămuresc multe înîmplări din viaţa lui Lazăr şi mai cu seamă din perioada şederii la Sibiu.

Rapoartele lui Moga şi ale lui Gheorghe Haines contribuiau la crearea unei atmosfere nefavorabile lui Lazăr, dar se pare că mai convingătoare pentru dieta din Transilvania şi pentru curtea habsburgică erau rapoartele directorului poliţiei din Sibiu, care urmărea activitatea profesorului de la Seminarul episcopal şi a arhidiaconului prea activ şi prea politic pentru gustul autorităţilor statului feudal al împăratului Francisc.

La Sibiu, Lazăr era un activ răspînditor al ideilor noi, pe care le cunoscuse mai cu seamă din contactul cu trupele franceze din Viena. El căuta ca aceste idei să dea rod şi în Transilvania, tocmai

în perioada cînd reacţiunea europeană îşi aduna forţele pentru a sugruma libertăţile cîştigate de popoare. Faptul că Gheorghe Lazăr vorbea despre libertatea poporului, despre dreptul ca poporul să-şi aleagă pe reprezentanţii lui, despre necesitatea luminării maselor prin şcoală, prin cultură constituia o notă discordantă faţă de politica oficială a statului, ale cărei frîne se aflau în mîna cancelarului Metternich. De un asemenea element „turbulent" nu era nevoie şi el trebuia înlăturat.

La 14 iunie 1815, directorul poliţiei din Sibiu raporta în scris guvernului din Viena o întîmplare semnificativă. Se spunea în raport că la 9 iunie, într-o grădină din Sibiu, teologul Lazăr a refuzat să bea împreună cu cei prezenţi „în sănătatea Majestăţii Sale" şi în schimb a închinat paharul în sănătatea lui Napoleon [1]. Raportul adăuga că Lazăr şi-a primit pe loc pedeapsa din partea credincioşilor supuşi ai împăratului Francisc, ceea ce, într-un limbaj mai clar, însemna că îndrăz-

[1] La 1 martie 1815, Napoleon debarcase pe pămîntul Franţei, după exilul de pe insula Elba, iar la 14 iunie începuse războiul împotriva coaliţiei din care făceau parte şi austriecii. (N.A.)

neţul profesor a fost bătut de către aprigii susţinători ai statului habsburgic.

Întîmplarea aceasta nu ar avea în sine o importanţă deosebită, dacă nu ar fi constituit unul din principalele capete de acuzare împotriva lui Lazăr, atunci cînd a fost scos din funcţiile avute la Sibiu.

În toamna anului 1815, Cancelaria aulică transilvăneană a întocmit un raport şi un proiect de hotărîre cu privire la conflictul dintre episcopul Moga şi Gheorghe Lazăr, în care sînt amintite toate „crimele" curajosului profesor de la Sibiu. Mai întîi, i se reproşează că l-a denunţat pe Moga că hirotoniseşte preoţi care nu-şi sfîrşesc studiile, fapt care, bineînţeles, este respins de către anchetatori.

În al doilea rînd, este amintită în raport comportarea lui Lazăr în grădina din Sibiu şi se trage concluzia că un asemenea dascăl nu poate funcţiona „pentru tînărul cler al unui popor atît de înapoiat din punct de vedere cultural, cum sînt valahii din Transilvania" şi că este nedemn şi periculos şi prin „felul său echivoc de a gîndi".

Raportul este plin de invective la adresa lui Lazăr, însă sub ele nu se poate ascunde teama autorităţilor că profesorul din Sibiu este periculos ordinei feudale.

În raportul Cancelariei aulice se propunea ca Lazăr să primească zece zile de arest, din care două să fie pus la un regim de apă şi pîine, după care să se prezinte în faţa episcopului Moga şi să facă un act de pocăinţă, promiţînd că „se va reţine de la orice act contrariu supunerii".

Contele Samuel Teleki nu este de acord cu această propunere şi în raportul către împăratul Francisc redactează şi o lungă sentinţă, prin care Lazăr este scos din funcţiile avute pe lîngă Episcopia din Sibiu, i se retrage salariul anual de trei sute fiorini, plătit din fondul Episcopiei şi este „depus sub supravegherea poliţiei ca un suspect şi periculos". [1]

Francisc este de acord cu această sentinţă şi o întăreşte cu semnătura lui, iar la 22 martie 1816, cancelarul Teleki comunică guvernului ardelean decizia cu privire la destituirea lui Lazăr.

Aşadar, prigonit de episcopul ortodox Moga, prigonit de episcopul unit Bob şi urmărit de poliţia lui Metternich ! Aceasta era situaţia lui Gheorghe Lazăr la în-

[1] Din : „Raportul şi decizia Cancelariei aulice transilvane în chestiunea procesului disciplinar al lui Gheorghe Lazăr." (N.A.)

ceputul anului 1816, după mai bine de patru ani de muncă la Sibiu.

Firea de revoltat a lui Lazăr, frămîntata lui minte, îmbogăţită cu ideile noi, conştiinţa lui de luptător pentru libertatea şi luminarea maselor nu-i îngăduie să devină un instrument docil în mîinile reacţionarului episcop Moga şi nici un şurub folositor în aparatul statului feudal habsburgic. Faptele dovedesc că Lazăr nu s-a clintit de pe poziţia lui înaintată, cu toate persecuţiile şi umilinţele suferite, cu toate că duşmanii lui nu s-au dat în lături nici de la acte de agresiune, calificate de Lazăr, în cursul anchetei din 1815 întreprinsă de Cancelaria aulică în conflictul cu Moga, drept atentate la viaţa lui.

* * *

Trecuseră repede anii după întoarcerea de la studii, din Viena şi o dată cu ei se spulberaseră şi iluziile făurite de tînărul cărturar, a cărui pregătire multilaterală o depăşea pe a tuturor episcopilor, directorilor de şcoli şi directori de poliţie cu care se hărţuia. Cei care îl ajutaseră o vreme să treacă prin şcoli înalte se întorseseră asupra lui atunci cînd şi-au dat

seama că omul pregătit de ei rămînea legat de popor.

Lazăr a părăsit Sibiul, dar nu şi-a părăsit convingerile, ci a plecat în altă parte să lupte cu mai mult succes.

În 1816, nemaiavînd nici un rost la Sibiu şi voind să scape de sub atenta supraveghere a poliţiei, Gheorghe Lazăr s-a mutat la Braşov. De ce a ales Braşovul, este greu de spus. S-ar putea presupune că prietenia cu Ion Barac l-a atras aici, sperînd ca prin el să găsească o ocupaţie. De asemenea, se poate presupune că intenţiona să treacă munţii pentru a veni la Bucureşti, Braşovul fiind o primă etapă.

Fapt este că în primăvara anului 1816, Gheorghe Lazăr rămîne o vreme la Braşov, unde devenise profesorul copiilor boieroaicei muntene Bărcănescu, stabilită pentru un timp scurt în oraşul de peste munţi. După cîteva luni, către sfîrşitul anului, Bărcăneasca s-a reîntors în Bucureşti şi Lazăr n-a ezitat să profite de această împrejurare pentru a scăpa de poliţiştii statului reacţionar habsburgic şi pentru a trece în Ţara Românească.

Probabil că rădvanul boieresei Bărcănescu, în care a călătorit Lazăr, a străbătut munţii pe drumul din pasul Bratocii

şi apoi a mers de-a lungul văii Teleajenului, pe drumul pe care braşovenii îşi duceau mărfurile, în grelele lor care, la Bucureşti şi mai departe, peste Dunăre, pînă la Ţarigrad.

În viaţa lui Lazăr începea o perioadă nouă, cea mai frămîntată, dar şi cea mai roditoare.

Rodul muncii şi al hotărîrii

Descriind vremea Ecaterinei a II-a, contele A. R. Voronţov, prietenul şi protectorul cunoscutului scriitor rus A. N. Radişcev, afirma că Rusia era singura ţară din lume unde se neglija studiul limbii materne şi unde, orice persoană cu pretenţii de cultură avea grijă să-i înveţe pe copiii săi limba franceză, să-i înconjoare cu străini, să angajeze pentru ei profesori de dans şi de muzică scump plătiţi, dar să nu-i înveţe limba ţării.

O situaţie asemănătoare exista şi în ţările româneşti la începutul veacului trecut. Limba vorbită şi scrisă a claselor de sus era limba greacă, în vreme ce limba română era vorbită numai de popor, de oamenii simpli, lipsiţi de cultură, lipsiţi de învăţătură.

Fenomenul îşi are explicaţia lui şi în căutarea acestei explicaţii trebuie ţinut seama de condiţiile istorice în care s-au dezvoltat Moldova şi Ţara Românească în secolul al optsprezecelea. Domnia fa-

narioţilor nu a însemnat, aşa cum burghezia naţionalistă a încercat să facă să se creadă, acea „perioadă întunecată" din istoria poporului nostru. Este adevărat că în vremea fanarioţilor poporul a dus-o greu, dar aceasta se datoreşte nu numai domnilor fanarioţi, ci înţelegerii dintre aceştia şi marii boieri care, în dorinţa nemăsurată de a avea cît mai mulţi bani, împovărau şi jefuiau masele de ţărani mai mult decît altădată.

Perindarea domnilor fanarioţi pe tronurile Moldovei şi Ţării Româneşti a însemnat şi sosirea în cele două ţări a unui mare număr de greci : dregători, funcţionari mai mici, negustori, profesori, oameni de cultură, care deseori găseau dincoace de Dunăre o atmosferă mai prielnică pentru dezvoltarea lor din punct de vedere economic şi cultural decît în mahalaua Fanarului din Constantinopol. Unii dintre ei, trecuţi prin şcoli superioare din Grecia, Corfu, Italia, posedau o cultură deosebită şi deveneau la Bucureşti sau la Iaşi profesori nu numai ai fiilor domnitorilor sau ai înalţilor dregători greci, ci şi ai fiilor boierilor români.

În Moldova şi în Ţara Românească, limba greacă era folosită înainte de sosirea domnilor fanarioţi, ea fiind pentru

Orientul mediteranean şi pentru Balcani ceea ce limba latină era pentru Occident, adică limba claselor conducătoare. De aceea şi Şerban Cantacuzino, atunci cînd întemeiază şcoala domnească de la Sfîntul Sava, pe la 1680 [1], a stabilit ca limbă de predare limba greacă.

Însă în secolul al optsprezecelea, influenţa limbii greceşti este hotărîtoare şi, pe lîngă faptul că este limba folosită la curţile domneşti, ea devine şi mijlocul de comunicare, în vorbă şi în scris, al boierilor a căror stare culturală era destul de înapoiată, dar care, către sfîrşitul veacului, tot pe calea grecească, încep să cunoască literatura apuseană.

Cînd Gheorghe Lazăr a trecut munţii, la Bucureşti nu exista decît o şcoală superioară : Academia grecească, fostă la Sfîntul Sava şi mutată, în 1803, după cîteva peregrinări, în metohul de pe lîngă

[1] Data exactă a înfiinţării Academiei domneşti de la biserica Sfîntul Sava din Bucureşti de către Şerban Cantacuzino nu se cunoaşte. Dionisie Fotino fixează anul 1680. Acelaşi an îl indică şi D. A. Xenopol. În schimb, N. Iorga dă drept sigur anul 1678. Mai exact pare 1680, deoarece Şerban Cantacuzino s-a urcat pe tron la 1678 şi nu pare verosimil ca în primul an de domnie să înfiinţeze o şcoală de felul Academiei de la Sfîntul Sava. (N.A.)

biserica Măgureanu. Vreme de mai bine de o sută treizeci de ani, şcoala întemeiată de Şerban Cantacuzino reprezentase centrul cultural pe unde trecuseră nu numai fiii grecilor, dar şi ai boierilor valahi, unde cultura greacă fusese aşezată la loc de cinste, loc de pe care se părea că nimeni nu o va doborî.

Influenţa culturii greceşti şi a limbii greceşti era atît de mare în rîndurile boierilor, încît poeţi ca Ienăchiţă şi Alecu Văcărescu îşi scriau versurile la început în limba greacă, iar Dinicu Golescu — elev în 1803 al Academiei greceşti de la Măgureanu — a redactat „Însemnare a călătoriei mele" prima dată în greceşte şi apoi în româneşte.

Cu toate acestea, Academia grecească îşi trăia ultimii ani şi ea a dispărut nu pentru că ar fi fost închisă cu forţa de cineva, ci pentru că se terminase rolul ei, nu mai corespundea nevoilor societăţii noi, pentru că devenise o piedică în calea clasei în ascensiune.

Istoricii şi istoricii literari burghezi au pus dispariţia Academiei greceşti şi înfiinţarea şcolii în limba română de la Sfîntul Sava pe seama „spiritului de redeşteptare naţională", a „dorinţei românilor de a-şi afirma drepturile lor împotriva

grecilor", şi în sprijinul acestor afirmaţii au adus diferite argumente, dintre cele mai neştiinţifice. Susţinerile acestor istorici nu se întemeiază nici pe adevărul istoric şi nici pe o analiză ştiinţifică a evenimentelor de la sfîrşitul veacului al optsprezecelea şi începutul veacului al nouăsprezecelea din Valahia şi Moldova. Aceşti istorici au trecut sub tăcere faptul că au existat boieri români care s-au opus categoric deschiderii unei şcoli româneşti, după cum au fost greci — printre care trebuie amintit poetul Atanasie Cristopulos — care au susţinut o asemenea înfăptuire. În dispoziţia Academiei greceşti şi înfiinţarea şcolii de la Sfîntul Sava trebuiesc văzute interesele de clasă şi ciocnirea acestor interese.

În lupta împotriva burgheziei în ascensiune, feudalii români şi greci susţineau, printre altele, inferioritatea limbii române, a limbii folosite de masele largi, după cum susţineau superioritatea limbii greceşti, a limbii vorbite şi scrise în deosebi de clasa conducătoare.

La Academia grecească se cultiva părerea, răspîndită în cercurile conducătoare, că limba română nu poate să exprime noţiuni ştiinţifice şi nici terminologia filozofiei, fizicii, chimiei, matemati-

cii. Şi existau destui boieri români care admiteau şi răspîndeau o asemenea părere. În spatele ei se ascundea hotărîrea de a împiedica pe cei care nu cunoşteau limba greacă, deci largi pături ale burgheziei, de a se cultiva, de a căpăta cunoştinţe şi deci de a se pregăti pentru ca burghezia să devină o clasă mai puternică în lupta pentru puterea politică.

Tocmai de aceea nu trebuie să surprindă faptul că feudalii valahi îşi dădeau mîna cu feudalii greci pentru a împiedica deschiderea unei şcoli în limba română, după cum nu trebuie să surprindă că unii burghezi greci au apărat şi chiar au luptat pentru ca burghezia din Ţara Românească să aibă o asemenea şcoală.

S-ar putea ridica argumentul că printre cei mai vajnici luptători pentru înfiinţarea şcolii în limba română de la Sfîntul Sava a fost marele boier Constantin Bălăceanu şi alţii ca el, şi că deci tot despre o platformă naţională ar fi vorba. Acest argument nu poate să rămînă în picioare. Prezenţa boierilor de felul lui Constantin Bălăceanu în rîndul militanţilor pentru o şcoală românească nu poate fi explicată numai prin „patriotismul" acestor boieri, ci şi prin faptul că intere-

sele lor erau din ce în ce mai strîns legate de ale burgheziei — ei fiind proprietari de fabrici şi ateliere, sau amestecaţi în comerţ — şi prin faptul că tocmai aceste interese îi împinseseră la conflicte cu orînduirea feudală şi cu propria lor clasă.

Burghezia care se ridica nu avea o pătură de cărturari, nu putuse să şi-o facă, dar îi era absolut necesară pentru consolidarea poziţiilor ei. Dezvoltarea producţiei capitaliste, a comerţului, creşterea oraşelor, toate cereau oameni pricepuţi, cu capacităţi şi pregătiri noi, deosebite de acelea ale feudalului trîndav, a cărui iscusinţă se manifestă în inventarea celor mai sălbatice mijloace de jefuire a ţăranilor de pe moşiile lui şi în îngrămădirea de bunuri în hambarele şi cămările curţii lui.

Burghezia avea nevoie de cunoscători ai ştiinţelor aplicate, ai politicii, ai treburilor de conducere, ai obiceiurilor şi ai limbii ţării vorbită de masele largi. Izolarea faţă de popor, în care trăiseră feudalii, nu era acum posibilă pentru burghezie şi de aceea cărturarii ei trebuiau să fie pregătiţi în limba celor mulţi, iar şcoala să dea o pregătire în conformitate

cu noile cerinţe ale societăţii în continuă prefacere.

În asemenea împrejurări a sosit Gheorghe Lazăr la Bucureşti. Unii dintre istoriografii burghezi, ignorînd aceste împrejurări, au încercat să-l prezinte pe pregătitul cărturar ardelean drept un fel de apostol, un făcător de minuni, care cu o baghetă magică a schimbat miraculos, într-un timp extrem de scurt, situaţia culturală din Valahia. Prin aceasta nu s-a reuşit nimic altceva decît falsificarea uneia dintre cele mai proeminente figuri ale culturii noastre progresiste din trecut.

Lazăr nu a înfăptuit minuni, dar, înţelegînd mersul vremurilor în care trăia, şi-a pus toată puterea lui de muncă şi toată pregătirea lui în slujba unei idei înaintate, în slujba poporului.

* * *

Rădvanul boieroaicei Bărcănescu l-a adus pe Gheorghe Lazăr într-un Bucureşti peste care, cu trei ani în urmă, trecuse o ciumă cumplită.

Mărturiile timpului, transmise mai tîrziu prin una din scrisorile lui Ion Ghica trimise lui Alecsandri, vorbesc despre

grozăviile molimei. Mureau cam trei sute de oameni pe zi şi vreme de un an, cît a durat ciuma, au pierit în toată ţara mai bine de nouăzeci de mii.

Deasupra oraşului plutea fără încetare un fum gălbui înecăcios. Acesta era leacul : fumul provocat de arderea bălegarului. Totul se trecea prin fum, pentru a se curăţa : şi pîinea, şi bucatele, şi îmbrăcămintea. Iar cei care aveau oţet, spălau totul în oţet, socotit drept dezinfectant eficace împotriva ciumei.

Zi şi noapte, cîinii fără stăpîn urlau într-un Bucureşti din care fugise majoritatea boierilor. Rămăseseră gloatele, negustorii, funcţionărimea, toţi lăsaţi la voia întîmplării.

Cei loviţi de molimă erau adunaţi în harabale şi duşi pe un cîmp pustiu de lîngă Dudeşti-Cioplea, unde erau părăsiţi sub cerul liber, fără nici o îngrijire, fără hrană, pradă cîinilor şi jefuitorilor. Aici îşi găseau sfîrşitul.

Cioclii mergeau din casă în casă şi adunau pe cei decedaţi sub acoperişurile lor. Luau şi morţi şi vii. În raportul către şeful lui, un vătăşel, însoţitor al cioclilor, a scris într-o zi : „Azi am adunat 15 morţi, dar n-am putut îngropa decît 14, fi-

indcă unul a fugit şi nu l-am putut prinde".

Un an a durat ciuma. Însă nici astăzi, după aproape o sută şaizeci de ani, ciuma lui Caragea n-a dispărut din amintirea poporului.

Oraşul acesta al Bucureştilor se deosebea de toate cele văzute de Lazăr. Case mărunte, majoritatea construite din lemn, se înşirau de-a lungul unor străzi strîmbe, cotite, pe care trecerea unei butci sau rădvan însemna vara stîrnirea norilor de praf, iar în vremea ploilor de toamnă reprezenta o adevărată expediţie, pentru că roţile se înfundau pînă la butuci în glodul uliţelor. Doar podul Mogoşoaiei era aşternut cu lemn, iar pe strada Tîrgului din Afară se aruncau din cînd în cînd bolovani şi pietriş de prund, voind să constituie un fel de pavaj.

Viaţa se depăna în feluri deosebite. Mărginaşii trăiau sub povara muncii zilnice, dusă în mici fabrici, în ateliere sau în prăvălii.

Negustorii îşi construiau case de piatră, încercau să imite traiul boierilor, se adunau vara în grădinile Preslea, Barbălată. Cişmigiu şi Giafer, petreceau în cîntece şi dansuri, beau bere şi mîncau din bunătăţile aduse în coşuri mari de slugi...

„...Iar cînd venea epoca cea monotonă a iernei, toţi aceşti oameni stau închişi prin case şi serile cele lungi se petreceau în tăcere ; abia dacă uneori se adunau mai mulţi la un loc spre a povesti cele ce se întîmplau în cercul restrîns al mahalalei, sau spre a juca între ei : *conţina, mariajul, sau cureluşa*“. [1]

Despre o viaţă culturală a acestor oameni, nu putea fi vorba. Cei mai mulţi dintre ei nu ştiau nici să scrie, nici să citească. Doar puţini apucaseră să înveţe slovele de la vreun diac sau la vreo şcoală din chiliile vreunei biserici bucureştene.

Sus era huzurul, desfrîul, şi tonul îl dădea curtea domnească a lui Caragea. Pe străzile oraşului, iarna, alerga adeseori sania aurită, în forma carului lui Apolon, trasă de şase cerbi, a fiului domnitorului, beizadeaua Costachi Caragea, cel care, înhăitat cu cîţiva feciori de boieri, bătea mahalalele noaptea şi trăgea cu pistoalele în soţii înşelaţi.

Domniţa Ralu, frumoasa fiică a Domnului, risipea averi pentru împodobirea ei cu rochii din postavurile de Lipsca şi mătăsurile Indiei, cu blănuri din Moscova,

[1] N. Filimon : „Ciocoii vechi şi noi“, Editura pentru literatură şi artă, 1952, pag. 148. (N.A.)

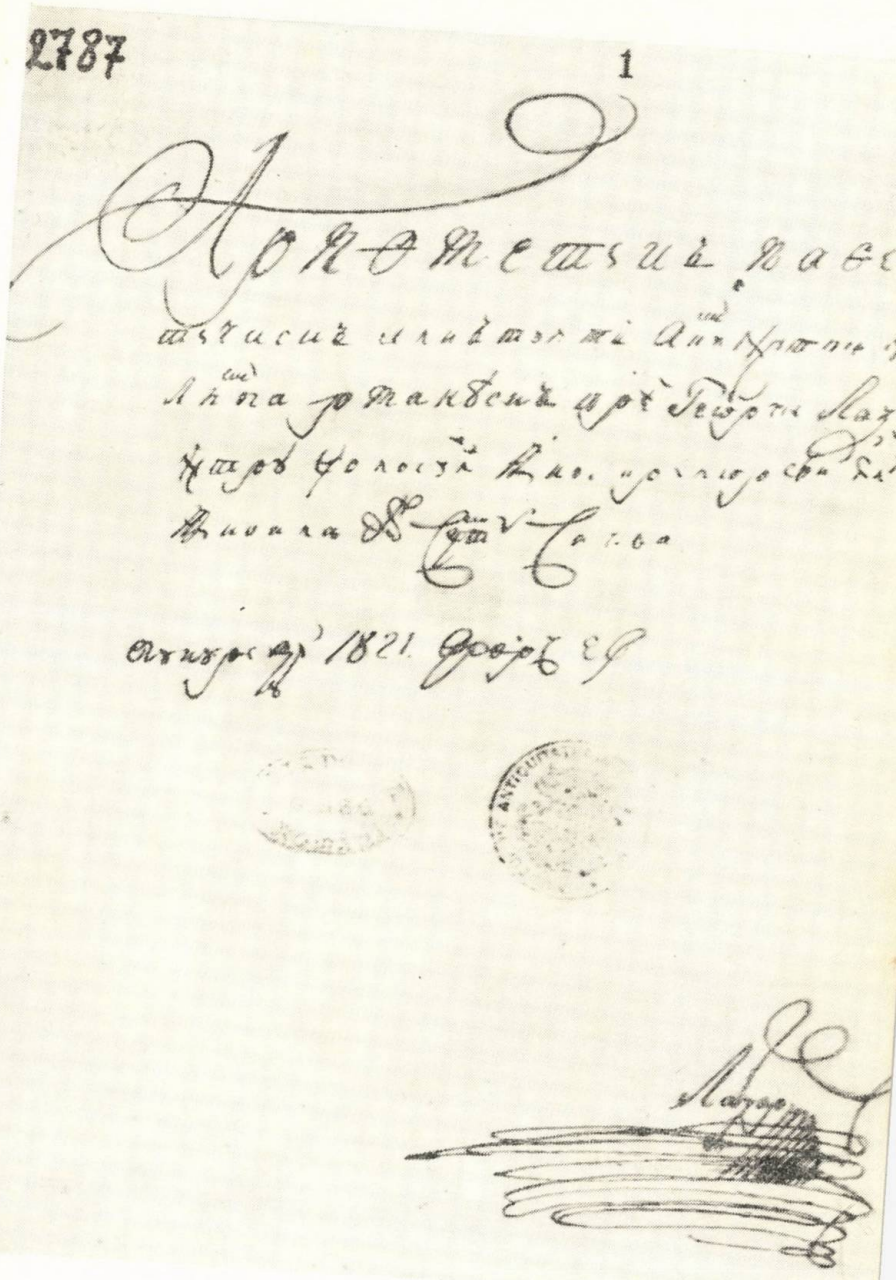

Aritmetica mathematicească (1821)
(Mss. 2787, Academia R.S.R.)

Muzeul din Avrig, în incinta căruia este organizată camera memorială „Gheorghe Lazăr".

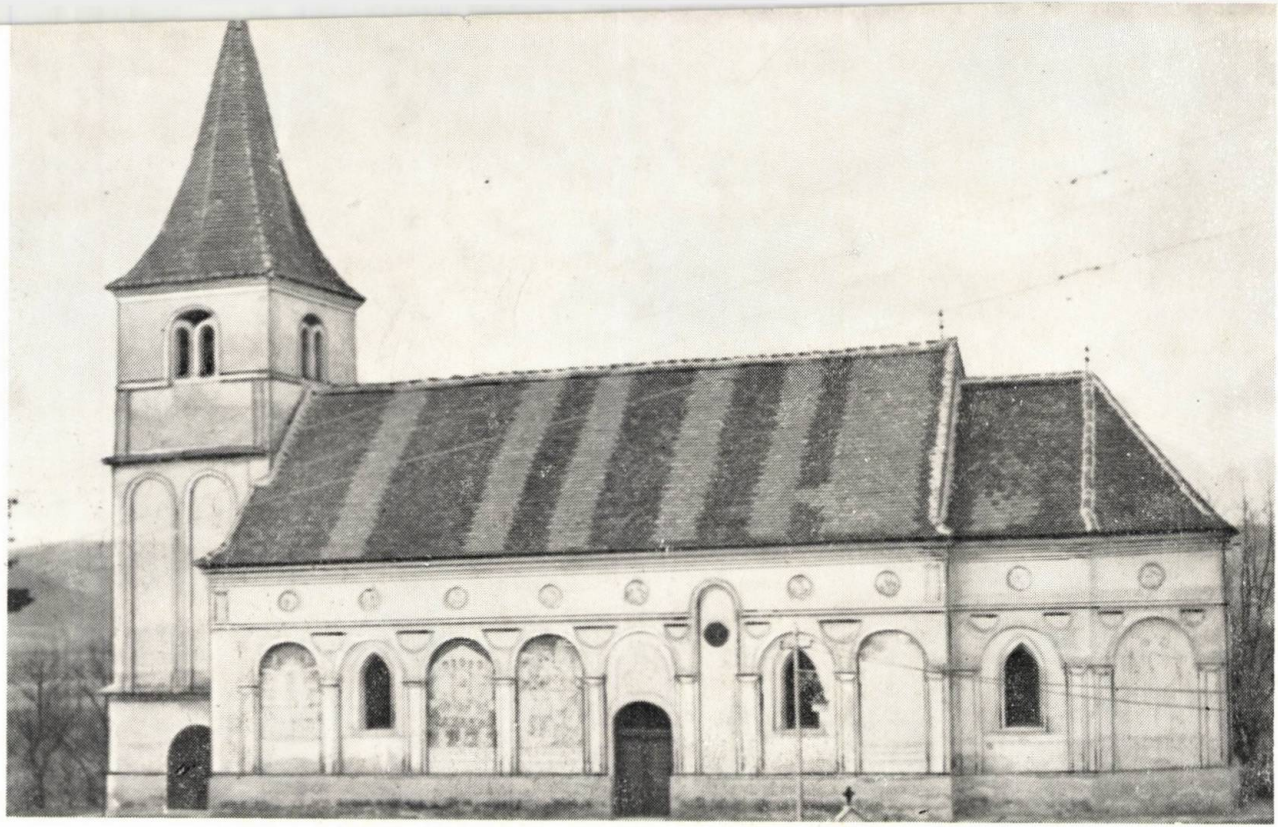

Biserica ortodoxă română din Avrig,
în curtea căreia se găsește
mormîntul lui Gheorghe Lazăr.

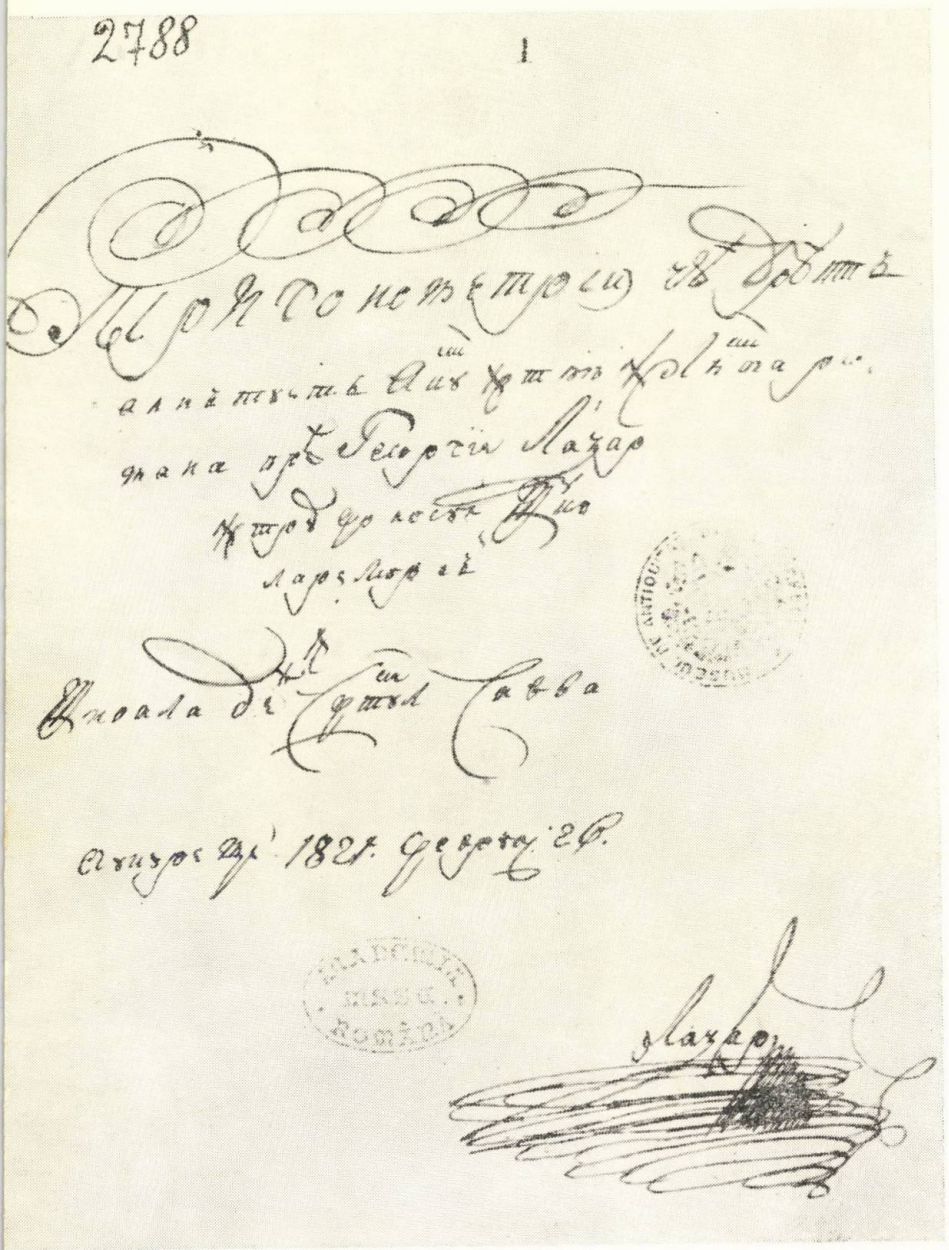

Trigonometria cea dreaptă (1821)
(mss. 2788, Academia R.S.R.)

cu şaluri persiene şi cu bijuteriile meşterilor iscusiţi din Constantinopol. Iar protipendada greacă şi română încerca să imite.

Balurile şi petrecerile se ţineau lanţ. Jocul de cărţi devenise o obişnuinţă în lumea boierilor. Se pierdea într-o noapte venitul cîtorva moşii, stors de vătafi şi zapcii din munca chinuită a ţăranilor iobagi.

Cultura era puţin răspîndită. Existau mari boieri care nu ştiau nici măcar să se iscălească. Totuşi, chiar şi în casele acestora pătrunsese cartea, adusă de tineri, care, fie că învăţaseră la Academia grecească, fie că — puţini la număr — ajunseseră pînă în şcolile Apusului, socoteau un fel de datorie de a avea o bibliotecă.

Cei mai mulţi însă luau aceasta drept modă. „Pe acei timpi, ca şi în zilele noastre — scrie Nicolae Filimon într-o notă la romanul „Ciocoii vechi şi noi“ — bibliotecile erau la modă ; toţi junii *mucheleşi* şi *spudaxiţi* aveau cîte o bibliotecă formată din cele mai bune cărţi ale timpului, pe care nu le citeau niciodată. Bibliomania era atît de întinsă, încît mulţi din cei aprinşi de această patimă, nevoind să sacrifice bani şi timp, chemau

cîte un pictor meşter şi le zugrăvea prin saloane şi camerile de studiu cîte o bibliotecă de minune, în care se găsea tot ce ne-a lăsat mai sublim gîndirea omenească, de la creaţiune şi pînă în timpul lui Caragea ! Judecînd între oamenii cari au biblioteci şi nu le citesc şi între cei care le au numai zugrăvite, eu cred mai cuminte pe cei din urmă". [1]

Ironiile lui Filimon sînt îndreptate împotriva celor care socoteau cartea drept un simplu decor, însă trebuie arătat că la începutul secolului al nouăsprezecelea cartea în limba grecească era destul de răspîndită în rîndul unor boieri bucureşteni şi mai cu seamă printre aceia care, într-un fel sau altul, veniseră în contact cu noile idei.

Operele lui Voltaire, ale enciclopediştilor francezi, ale iluminiştilor ajunseseră în traducere grecească pînă în mîinile unor boieri din Valahia şi chiar dacă ele nu au jucat un rol hotărîtor în comportarea lor, totuşi nu se poate spune că nu au avut o influenţă asupra unor boieri ca Iancu Văcărescu, Iordache Golescu, Dinicu Golescu sau asupra altora ca ei.

---

[1] N. Filimon : „Ciocoii vechi şi noi", Editura pentru literatură şi artă, 1952, pag. 76. (N.A.)

Arta era puțin cunoscută la București, la începutul veacului trecut. Scriitorul Ion Ghica povestește o întîmplare caracteristică. O fată de boier crescută la Viena se întorsese în țară aducînd cu ea și un pian, care, bineînțeles, la căsătorie a intrat în zestre. Soțul, un boier „de viță veche", era extrem de gelos, și într-o seară observînd că sub fereastra casei lui poposiseră niște tineri pentru a asculta cum tînăra-i soție cîntă la pian, a hotărît să lichideze cauza deselor opriri ale trecătorilor în fața ulucilor lui. A doua zi, gelosul boier a făcut pianul țăndări, cu toporul.

Cu puțină vreme înainte de sosirea lui Gheorghe Lazăr la București, domnița Ralu construise pe Podul Mogoșoaiei, pe locul numit Cișmeaua Roșie [1], o sală mare pentru petrecerea boierilor în serile lungi de iarnă. Era un fel de club, transformat în scurtă vreme în sală de teatru. Aici s-au reprezentat, la început cu actori amatori — printre care se spune că a fost și fiica lui Caragea — primele piese de teatru din dramaturgia greacă.

[1] Locul unde se află azi biserica Albă, pe Calea Victoriei. Ruinele acestui teatru, ars în 1825, au mai putut fi văzute pînă în 1840. (N.A.)

Apoi, pe scena aceluiaşi teatru, o trupă de actori profesionişti a prezentat piese italiene şi germane şi opere de Rossini şi Mozart, pentru ca în anii de pregătire a răscoalei grecilor, comitetul eteriştilor din Bucureşti, în frunte cu poeţii Atanasie Cristopulos şi Iacovache Rizos, să deschidă un teatru elenist, unde s-au jucat, printre altele: „Zaira", „Mahomet" şi „Moartea lui Iuliu Cezar" de Voltaire.

Iniţiativa acestora va fi mai tîrziu imitată de către tineri români trecuţi prin şcoala lui Lazăr de la Sfîntul Sava şi, deşi teatrul deschis de ei nu a avut o viaţă prea lungă, totuşi a însemnat o manifestare în domeniul culturii, manifestări care se vor înmulţi şi vor căpăta un conţinut mai concret în perioada dintre 1821 şi 1848.

* * *

Gheorghe Lazăr trecuse de treizeci şi şapte de ani, cînd, spre sfîrşitul anului 1816 a sosit la Bucureşti. Îşi desăvîrşise pregătirile în şcoli însemnate din Cluj, Sibiu şi Viena, cuprinsese cu mintea lui, veşnic căutătoare, de la cunoştinţe de teologie pînă la acelea de filozofie, chimie,

matematică şi geodezie, ştia cîteva limbi străine, avea o deosebită experienţă a vieţii şi un temperament de luptător, nemulţumit cu ceea ce îi oferea societatea, gata să întîmpine şi să se războiască curajos cu tot felul de greutăţi.

Condiţii vitrege determinaseră înfrîngerea lui la Sibiu şi îl obligaseră să se refugieze peste munţi, dar la Bucureşti nu venea un om resemnat, mulţumit să-şi găsească un mijloc oarecare de trai şi să renunţe la lupta începută în Ardeal. Aceasta nu se potrivea cu firea lui.

Încă de la Braşov, boieroaica Bărcănescu îl angajase pe Lazăr drept preparator al fiilor ei şi această muncă profesorul ardelean a îndeplinit-o şi la Bucureşti multă vreme.

În casa văduvei logofătului Bărcănescu, Lazăr a cunoscut mulţi boieri, unii de vază, alţii mai puţin ; unii interesaţi în schimbarea lucrurilor, alţii hotărîţi să păstreze cele ce au fost.

Nebăgat în seamă la început — socotit ceva mai sus de slugile obişnuite, dar nedemn rîndurilor boiereşti — Gheorghe Lazăr s-a impus, totuşi, prin deosebita lui cultură, prin bogăţia cunoştinţelor lui, prin ideile curajoase exprimate şi prin pasiunea cu care discuta. În scurtă vreme,

boierii care l-au cunoscut în casa Bărcanească nu îl mai privesc numai ca pe diacul fiilor logofetesei, ci se interesează de el, îl consultă în diferite probleme şi îl folosesc în diferite împrejurări. I se dusese vestea lui Lazăr că este un inginer iscusit în măsurătoarea pământului, şi asemenea oameni erau îndeosebi căutaţi, tocmai acum, cînd pământul devenise obiect de comerţ.

Printre boierii cunoscuţi de Lazăr se găsea şi banul Constantin Bălăceanu, unul dintre acei mari boieri ale căror interese se legau tot mai strîns de acelea ale burgheziei. Tocmai pentru aceasta el avusese de înfruntat deseori stăpînirea, fiind uneori nevoit să-şi caute adăpost peste graniţe.

În repetate rînduri, Lazăr, pornind de la exemplul şcolii de la Sibiu şi de la cele ce auzise şi citise despre schimbările ivite în urma revoluţiei franceze, susţinuse în faţa lui Bălăceanu necesitatea deschiderii la Bucureşti a unei şcoli în limba română, în care să se înveţe, pe lîngă altele, şi ştiinţele pozitive.

La început, Bălăceanu nu a luat în serios propunerea lui Lazăr, deoarece, repetînd şi el părerea răspîndită în special de cei de la Academia grecească, afirma

că limba română n-ar fi capabilă să redea noțiunile materiilor care urmau să fie predate. În plus, Bălăceanu se îndoia că pot exista profesori români, netrecuți prin școlile grecești, care să fie în stare să le descopere elevilor tainele științei.

Lazăr nu s-a descurajat în fața primirii făcute de către Bălăceanu propunerilor lui.

În vremea aceea, administrația școlilor din Țara Românească era încredințată unei eforii compusă din mitropolitul Dionisie Lupul, banul Constantin Bălăceanu, vornicul George Golescu și logofătul Ștefan Nestor. Acești efori se îngrijeau, îndeosebi, de socotelile cheltuielilor și veniturilor școlilor din țară, destul de puține la număr. Gheorghe Lazăr s-a adresat acestei eforii cu propunerea de a deschide o școală superioară în limba română. Banul Bălăceanu, surprins de perseverența acestui profesor ardelean și având și el interes în deschiderea unei astfel de școli, s-a hotărît să-i verifice cunoștințele.

Petrache Poenaru, elev și biograf al lui Lazăr, mai tîrziu director al școlii de la Sfîntul Sava, povestește că Bălăceanu s-ar fi adresat profesorului cam astfel: „Auzi-mă, dascăle! dacă e adevărat că

d-ta ai ştiinţa de care ne vorbeşti, iacă eu am o grădină aici în oraş, şi voiu să cumpăr un loc alăturea, ca să o măresc. A măsurat-o un inginer neamţ, şi aş vrea să mă încredinţez, dacă loc e de întinderea ce el îmi arată pe planul său. Măsoară şi d-ta acel loc şi voiu vedeà dacă se potriveşte planul d-tale cu al neamţului "[1].

Pentru Lazăr aceasta nu era o greutate, însă nu avea instrumentele necesare. A umblat prin oraş, pe la inginerii cunoscuţi şi le-a cerut să-i împrumute instrumentele, însă toţi l-au refuzat, astfel că s-a văzut nevoit să şi le făurească singur cu ajutorul unor meşteri.

Şi cînd au fost gata, s-a apucat şi a măsurat grădina Bălăceanului, scoţînd un plan întocmai ca acela al inginerului german.

După ce l-a pus pe ginerele lui, George Golescu, să controleze şi după ce s-a încredinţat că Lazăr a măsurat drept şi i-a întocmit un plan bun, Constantin Bălăceanu s-a convins de priceperea perseverentului ardelean şi s-a hotărît să susţină propunerea lui cu privire la noua şcoală.

---

[1] Din : „Discursul de recepţiune la Academie al lui P. Poenaru despre G. Lazăr şi Şcoala Română". (N.A.)

Lucrurile nu au mers tocmai uşor, pentru că se opuneau unii boieri din Divan şi se opuneau profesorii de la Academia grecească.

În special, directorul acestei Academii, Veniamin din Lesbos, era un duşman deschis al planurilor lui Lazăr.

S-a convocat o adunare a Divanului pentru a discuta propunerea eforilor. La această adunare au fost chemaţi şi Lazăr şi Veniamin din Lesbos. Majoritatea boierilor divaniţi, îmbrăţişînd argumentele directorului Academiei greceşti, a respins susţinerea înflăcărată a lui Lazăr cum că şi în limba română se pot preda ştiinţele superioare şi filozofia.

Bălăceanu a ştiut însă să-şi impună punctul de vedere şi să-l convingă pe Caragea că noua şcoală este necesară pentru a pregăti ingineri hotarnici, funcţionari pentru cancelarii şi pentru instanţele de judecată.

Eforii şcolilor au întocmit o anaforă [1], prin care, drept început, propuneau lui Caragea ca în afară de numirea unor dascăli români în toate oraşele mari din cele douăsprezece judeţe ale ţării „să se instituie o şcoală în Bucureşti de învăţă-

[1] Anaforà — raport către domnitor. (N.A.)

mînt românesc la sfînta mînăstire Sfîntul Gheorghe, orînduindu-se numărul trebuincios de odăi pentru clase şi locuinţe dascălilor."

Tot în această anaforă se propunea ca unul dintre profesori „să fie însărcinat cu exercitarea ucenicilor la măsurarea pămîntului ieşind cu ei şi în oraş, cînd timpul va permite, pentru măsurarea a diverse locuri de forme neregulate".

Este clar că eforii, făcînd această precizare, se gîndeau la numirea lui Gheorghe Lazăr, singurul în măsură să îndeplinească aceste condiţii.

Caragea a întărit această anaforă la 15 decembrie 1817, însă din diferite motive şcoala nu s-a putut deschide imediat, ceea ce a constituit o binefacere pentru punctul de vedere al lui Lazăr, anume de a nu se înfiinţa o şcoală românească elementară, ci o şcoală superioară, asemănătoare Academiei greceşti.

Împinşi de stăruinţa neostenită a lui Lazăr care cîştigase între timp tot mai mulţi adepţi, eforii au întocmit la 6 martie 1818 o nouă anaforă, în care se spunea că domnitorul fusese rugat să dea voie „...să întocmească şcoala românească

cu dascăli iscusiţi şi *epitimoniki* [1], spre a se putea îndeletnici şi această învăţătură, atît la cele bisericeşti, cît şi la cele filozoficeşti, precum au şi celelalte limbi ; la care următori aflîndu-ne, n-am încetat cercetînd ca să găsim pe vreunii din dascălii români, cari să aibă această ştiinţă şi să poată învăţa pe ucenici, chiar în limba noastră cea românească şi altul mai destoinic n'am putut găsi fără pe un *Lazăr inginer* ce a venit acum de curînd din părţile Transilvaniei aici într'acest pământ pe carele mai întîiu l-am cercat, ca să vedem la cari învăţături poate fi destoinic a le învăţa şi măcar că numitul dete făgăduială că la ori ce meşteşug filosoficesc este destoinic, dar mai întîiu zice, ca să le tălmăcească din limba latinească pe cea românească şi apoi să le paradosească [2] ucenicilor ; ci fiindcă acum mai întîiu neavînd nici ucenici destoinici de aceste meşteşuguri, am chibzuit ca deocamdată să se orînduiască numitul dascăl a paradosi aritmetica cu geografia istoricească pe harte şi apoi geometria teoretică şi geo-

[1] Epitimoniki — indicaţi. (N.A.)
[2] Paradosească — predea. (N.A.).

metria practică, dimpreună cu geodezia practică“ [1].

Şi după ce propun pentru Lazăr trei mii cinci sute de taleri pe an „fără să i se mai dea altcevaş pentru ale mîncării sau altele“, semnatarii anaforàlei scriu că au găsit cu cale ca această şcoală „să se aşeze în mînăstirea Sfîntului Sava, în nişte odăi ce sînt la altarul bisericii, unde a fost mai înainte şcoala elinească“.

La 24 martie 1818, Caragea a dat un hrisov ~~de întărire a anaforàlei din 6 martie~~ şi astfel a luat naştere prima şcoală superioară în limba română, ~~şcoala de la Sfîntul Sava~~, socotită pe drept cuvînt izvorul dezvoltării învăţămîntului din ţara noastră.

Lanţul greutăţilor nu se sfîrşise. Cu toate hrisoavele domneşti, odăile de la mănăstirea Sfîntul Sava nu se goleau. În ele locuiau nişte caretaşi nemţi, ocrotiţi de către egumenul mănăstirii pentru chiria plătită, după cum locuiau numeroşi greci, arnăuţi şi sîrbi, făcînd parte din

[1] Din anaforàua semnată la 6 martie 1818 de mitropolitul Nectarie, Grigorie Ghica, Constantin Bălăceanu, Alexandru Mavrocordat şi Iordache Golescu. (Reprodus din : „Viaţa şi opera lui Gheorghe Lazăr“. Bucureşti, Tipografia „Jockey-Club“ — Ion C. Văcărescu, 1924, pag. 209—210). (N.A.)

garda domnească, sau simple rude ale acestora. A fost nevoie de multă străduanie pentru ca localul destinat şcolii să devină liber şi să fie curăţit şi pregătit pentru deschiderea cursurilor.

Clădirea era veche. Cu aproape o sută treizeci de ani în urmă, în chiliile mănăstirii Sfîntul Sava, construită în secolul al şaptesprezecelea, se instalase şcoala grecească înfiinţată de Şerban Cantacuzino şi nimeni nu schimbase nimic pînă în 1776, cînd domnitorul Alexandru Ipsilante a dispus ca neîncăpătoarele chilii să fie renovate, să se înalţe şi alte construcţii, şi astfel să se ridice o clădire demnă de numele de Academie.

Biserica Sfîntul Sava se afla cam unde se găseşte astăzi statuia Mihai Viteazul. O veche fotografie, ~~care a mai putut fixa biserica şi complexul de clădiri din jurul ei,~~ arată că pe la jumătatea veacului trecut, ~~cînd s-a construit şi Universitatea din Bucureşti~~, şcoala de la Sfîntul Sava dispunea de un loc arătos. Dar nu acesta a servit drept adăpost lui Lazăr şi elevilor săi. Eforia nu reuşise să-i asigure la început decît puţine camere şi acelea dărăpănate şi murdare.

Lazăr nu a deschis şcoala de îndată ce Caragea a dat hrisovul şi aceasta nu

pentru că nu ardea de dorința de a vedea fața lui pe tinerii cărora să le predea în limba română cunoștințe înalte din domenii variate. Localul nu era pregătit, cursurile nu erau întocmite și, în plus, elevii care ar fi voit să vină la școala de la Sfîntul Sava se găseau în plin an școlar la Academia grecească, pe care nu o puteau părăsi fără examene de sfîrșit de an.

Și astfel, Lazăr a fixat deschiderea școlii pentru luna august 1818. Vestea începuse să circule în București și mai cu seamă prin lumea negustorilor, îndemnați de către comerciantul Alexandru Tell să-și trimită fiii la școala lui Lazăr. Și pentru a da exemplu, și-a luat de la Academia grecească fiul — viitorul participant la revoluția de la 1848, Cristian Tell — și l-a înscris la școala de la Sfîntul Sava.

În august 1818, înainte de începerea cursurilor, Gheorghe Lazăr a scris și a răspîndit în București o „Înștiințare" către „de toată cinstea vrednică tinerime". Era un călduros și convingător apel pentru înscrierea în noua școală.

Lazăr își expunea aici concepția despre necesitatea educației poporului și a pregătirii generațiilor tinere în limba „maicii sale".

„Patrii nu-i poate fi tot una, măcar ce feliu de creştere vor primi mădulările următoare", scria acum o sută cincizeci şi cinci de ani cel care lupta împotriva spiritului cosmopolit al boierilor, care atunci cînd nu-şi trimeteau fiii la Academia grecească, îi expediau la şcolile de peste graniţă, dar se îndărătniceau să împiedice crearea unei şcoli în limba română. „Deci, dară, iubită şi de toată cinsté vrednică tinerime... Veniţi toţi, de toate părţile şi de toată staré, să ne împărtăşim şi noi, acum măcar şi mai puţin, iară în curgeré vremii, cu împrumutate puteri ajutoraţi fiind, şi cu mai multe ştiinţe folositoare".

Acestea erau cuvintele cu care Lazăr se adresa tineretului. Este de observat că el chema la învăţătură pe toţi, din toate părţile şi toate stările, adică din toate clasele. Este de la sine înţeles că acei care puteau să răspundă acestui apel erau dintre fiii de boieri şi de burghezi mai înstăriţi, pe cînd copiii ţăranilor şi ai muncitorilor din fabrici şi ateliere nu erau în stare să rîvnească la asemenea situaţie.

Cu toate acestea, chemarea lui Lazăr aducea ceva nou, conţinea în germene spiritul democratizării învăţămîntului, reprezenta în lumea închisă a feudalismului

elementul viitorului, pe care însă burghezia nu-l va dezvolta pînă la capăt.

În partea finală a „înştiinţării", Lazăr expunea organizarea învăţămîntului în şcoala cea nouă şi arăta ce materii se vor preda.

Şcoala avea trei grade de învăţămînt. În primul grad, destinat celor „slăbănogi sau de tot nedeprinşi", se predau : „cunoaşterea slovelor şi slovinirea cuviincioasă ; cunoaşterea numerilor şi întrebuinţarea lor ; cetirea desăvîrşit ; scrisoarea cu ortografia şi de mai multe feliuri ; katehisisul şi istoria vivlicéscă, testamentul vechiu şi cel nou ; gramatica şi aritmetica încîtva şi alte ştiinţe mai mici folositoare pruncilor".

În al doilea grad se învăţa : „gramatică desăvîrşit, cu sintacsu dinpreună ; poetica, cu mitologhii şi gheografia globului pămîntului ; retorica şi istoria neamului cu a patriei dinpreună şi alte ştiinţe ce sînt de trebuinţă spre înţelesul acestora".

Pentru cei mai în vîrstă şi care ar fi cunoscut toate acestea, se prevedea drept studiu : „aritmetica cu toate părţile ei ; gheografia despre toată faţa pămîntului, aşijderea cu toate părţile ei ; gheometria teoreticéscă, trigonometria, algebra şi al-

tele ; gheodezia sau inţeneria cîmpului cu iconomia şi arhitectura".

Totodată, Lazăr anunţa că mai tîrziu se va trece şi la „cele mai înalte tagme filosoficeşti, fieşte care după rîndul său, aşijderea şi la tagmele iuridiceşti", iar pentru cei ce vor să treacă la „cinul preoţesc", se vor organiza cursuri speciale.

Din acest program de studii reies clar tendinţele lui Gheorghe Lazăr. El urmărea să înarmeze tinerele generaţii pe de o parte cu cunoştinţe despre limba naţională şi despre istoria ţării, iar pe de altă parte cu cunoştinţe din domeniul ştiinţelor naturii, pregătindu-i pe elevi să devină ingineri sau să răspundă sarcinilor puse de noul mod de producţie.

Teologul de la Viena, diaconul de la Sibiu şi candidatul la scaunul episcopal al Banatului se ocupa prea puţin la Bucureşti de „cinul preoţesc", căruia, în programul şcolii deschisă de el, îi acorda atenţie numai la nevoie.

Cursurile s-au deschis în a doua parte a lunii august 1818. La început, în băncile chiliilor de la Sfîntul Sava s-au aşezat doar cîţiva „grămătici sau ţîrcovnici panachideri, sau ucenici din şcolile Colţea şi Sfîntul Gheorghe" — după cum spune I. Eliade Rădulescu.

Veneau la şcoala lui Lazăr copiii cojocarilor, croitorilor, cavafilor, foşti şcolari ai dascălilor de la Udricani, Colţea, Sfîntul Gheorghe, de la care învăţase să buchisească slovele, strigînd cît îi ţinea gura :

*p*ocoi, *o*n, *m*islete, *u*cu [1] : *pomu*

Vara, în curţile bisericilor, sub pomi, în tindă sau în clopotniţă, iarna, ghemuiţi în odaia ţîrcovnicului, şcolarii aceştia citeau de pe ceasloave şi scriau pe nisip sau pe gresie, aşezaţi pe brînci.

Cînd s-a anunţat că va fi o şcoală superioară în limba românească, s-au îndreptat spre ea toţi aceşti copii ai mărginaşilor, avînd puţine cunoştinţe, dar cu multă dorinţă pentru cultură.

* * *

Deschiderea s-a făcut fără nici un fast. Avea prea mulţi duşmani şcoala cea nouă pentru a i se acorda atenţie prin participarea vreunei autorităţi la inaugurarea ei.

[1] Numele slavon al literelor. Informaţii date de Ion Ghica în : „Scrisori către V. Alecsandri, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1953, pag. 72. (N.A.)

Numai Lazăr sărbătorea în felul lui acest eveniment. Din prima zi, el a transformat catedra din umilele chilii mănăstireşti într-o tribună, de unde răspîndea ideile cele noi, dragostea de ţară, de limba poporului, pasiunea pentru ştiinţă.

La început, alături de elevi, în băncile şcolii au apărut şi cîţiva curioşi, veniţi să audă cum se pot exprima în limba română „adevărurile ştiinţelor înalte, pentru care numai limba elinească era cea potrivită".

Şi nu mare le-a fost surprinderea cînd l-au auzit pe noul dascăl exprimînd tot ceea ce voia din domeniul filozofiei, al retoricei, al istoriei, al matematicii.

Faima profesorului Lazăr a crescut imediat. Unul cîte unul, elevii părăseau Academia grecească şi se înscriau în condica şcolii de la Sfîntul Sava, pentru ca în toamna anului 1818, cînd Academia s-a închis odată cu plecarea grăbită a directorului ei, Veniamin din Lesbos, toţi tinerii să treacă de la şcoala Măgureanu la şcoala lui Lazăr.

I. Eliade Rădulescu, care a fost printre primii elevi ai lui Lazăr — dar pentru scurtă vreme — afirmă că „toţi şcolarii din clasele dintîi ale şcoalei greceşti în capul cărora erau I. Pandeli (ce a murit la Paris), Năneşti, Cernovodeni, Oreşti,

Darvari, Merişeşti, Ştefanopoli, Tomeşti, Crăsnari, Mălineşti, Paladi, Măineşti, şi alţii, şi eu în urma lor, umplură băncile clasei de inginerie". [1]

Aveau şi de ce să se îngrămădească elevii Academiei greceşti în umilele chilii de la Sfîntul Sava. Şcoala lui Lazăr se deosebea radical de cea grecească, scopurile ei erau altele, metodele erau diferite, profesorii aveau alte concepţii.

„Metoda şi programul lor de învăţătură — scrie Ion Ghica despre profesorii greci — erau aceleaşi pentru toţi. Începeau cu *Eclogarion* de la *file Grigorie* (amice Grigorie), un fel de crestomaţie *ad usum delphini* [2] (delfinul era amicul nostru Grigorie Caracaş, în onoarea căruia un dascăl *Crisorora* scrisese acel op). Cînd ajungeai la scoarţa din urmă a cărţii, te trecea la *Terpsitea*, aşa se numea gramatica compusă de prea învăţatul dascăl Neofit Duca : îţi da de citeai din *Dialogurile morţilor* lui Lucian şi te punea la tecnologie. [3]

---

[1] Biografia lui Gheorghe Lazăr, de I. Eliade Rădulescu. Curierul Românesc, X, 1839.

[2] Ad usum delphini — nume dat ediţiilor din clasicii latini, alcătuite pentru Delfinul, fiul lui Ludovic al XIV.

[3] Tecnologie — morfologie.

Dacă declinai bine numele şi conjugai verbul, erai scăpat, dacă nu, *tipto* [1] ! Loghiotatul nu se turbura de înţelegeai sau nu, de ştiai cine era Caron, ce era Stixul şi ce putere avea Joe. După trei sau patru ani, ajungeai la Xenofon sau la Plutarch, cu care te deprindea la sintaxă ; potriveai, alţii trei sau patru ani, numele cu adjectivul, cu adverbul şi cu pronumele ; de le nimereai, bine — erai scăpat ; de nu, *tipto !...* Nici nu vrea să ştie dacă înţelegeai copilăria lui Ciru, de cunoşteai sau nu locurile pe unde au trecut cei zece mii, sau să caute să te interesezi la viaţa lui Timoleon sau a lui Epaminonda ; totul era tecnologia şi sintaxa să-i fie cu bine, şi te trecea la poeţi începînd cu *Minin aide* [2] şi în zece ani te da gata, *telios* [3]. Fără noţiuni serioase de istorie, fără filozofie şi fără elemente de matematică, te lua de mînă şi te ducea, într-o duminică, la părinţi, zicîndu-le cu îngîmfare :

— Băiatul a isprăvit cartea !" [4]

---

[1] Tipto — bătaie.

[2] Minin aíde... Primele cuvinte din epopea Iliada de Homer.

[3] Telios — desăvîrşit.

[4] I. Ghica : „Scrisori către V. Alecsandri". Editura de stat pentru literatură şi artă, 1953, pag. 123—124. (N.A.)

Aceasta era şcoala grecească părăsită de către tinerii pe care părinţii îi voiau ingineri.

Începuturile au fost grele. Deşi Lazăr lucrase toată primăvara şi vara anului 1818 pentru pregătirea cursurilor, totuşi nu reuşise să le alcătuiască pe toate. În plus, în primul an, nivelul şcolarilor era foarte diferit. Pe lîngă cei mai bine pregătiţi, cum erau cei veniţi de la Academia grecească, se aflau cei veniţi de la şcolile de la Colţea şi Sfîntul Gheorghe, care abia ştiau să slovenească. Şi Lazăr trebuia să vorbească pentru toţi, să se facă înţeles de toţi. De aceea, printre cursurile obişnuite, amesteca unele conferinţe cu un caracter mai larg, pentru a deştepta gustul pentru ştiinţă.

Îndeosebi, vorbea Lazăr cu vădită plăcere despre istoria poporului român, despre luptele lui dincoace şi dincolo de Carpaţi, neuitînd să lege trecutul de prezent, de lupta şi suferinţele poporului din vremea lui. Petrache Poenaru, unul dintre primii elevi, spunea că Lazăr „nu cruţa nici o faptă neomenească din barbariile privilegiaţilor de pe atunci".

Este de presupus că o bună parte din aceste conferinţe au format materialul pe baza căruia s-a redactat lucrarea tipărită

la Budapesta în 1826 „Povățuitorul tinerimei" și atribuită lui Gheorghe Lazăr. Cercetările întreprinse pînă acum au dus la concluzia că această broșură nu-i aparține lui Lazăr, însă este clar că ea cuprinde idei caracteristice întemeietorului școlii românești, pe care vreme de aproape cinci ani le-a răspîndit de pe catedră.

În discursul rostit la Academie în 1871, Petrache Poenaru, vorbind despre aceste conferințe și voind să dea exemplu de „critică moralizatoare", cum numea el criticarea de către Lazăr a feudalilor și a orînduirii lor, citează din „Povățuitorul tinerimei" și nu pare a pune de loc la îndoială apartenența broșurei. Este cert că Poenaru n-a cunoscut că broșura apărută la Budapesta nu este o lucrare a lui Lazăr. Însă, este greu de crezut că dacă n-ar exista o legătură între textul broșurei și conferințele rostite de Lazăr de pe catedra școlii de la Sfîntul Sava, fostul elev al profesorului ardelean, unul dintre cei care a audiat fără întrerupere aceste conferințe, nu ar fi putut să se pronunțe atît de categoric și să-și îngăduie să citeze dintr-o lucrare complet străină de Lazăr.

De altfel, iată ce citează Petrache Poenaru din „Povățuitorul tinerimei" : „Vorbirea a mai multor limbi nu este

de atîta preţuire vrednică, precum fac unii părinţi de pun toată creşterea fiului său întru învăţarea limbei greceşti şi franţuzeşti, fără mai tare să îngrijească părinţii a adăpá sufletul şi mintea fiului său celui încă nevinovat cu adevăratele ştiinţe, prin care se vor lumina puterile lui sufleteşti, ca să capete temeiurile înţelepciunii, care peste toată calea vieţii lui îl vor petrece cu norocire.

Aşadar, ştiinţele adăpătoare de înţelepciune trebue să învăţăm care şi în limba maicii noastre putem face, unde prin orînduelile celor mari s'au deschis şcoala. Apoi, de ne îngădue timpul, putem şi alte limbi a învăţa, că e frumos lucru ; iar nu ca cum numai la învăţarea limbilor ar fi una singură mijlocire de a se face cineva pe sine procopsit".

Un alt pasaj citat de Poenaru este următorul :

„Mulţi dintre domnişorii cei cari prin alte părţi se trimit să călătorească pentru pricopseală, aduc acasă obiceiurile din afară, moda de îmbrăcăminte, îmblătura strîmbă, vorbitură multă şi fără socotelă ; apoi totuşi unii îi ţin de oameni luminaţi, şi slăbiciunile streinilor le socotesc

a fi mai prețuite, decît modestia sau smerenia cea țărănească". [1]

O cercetare atentă a acestor pasaje din „Povățuitorul tinerimei", ca și a altora, dovedește că ideile cuprinse în ele sînt asemănătoare celor ale lui Lazăr. Este clar că atitudinea din pasajele citate mai înainte corespunde întru totul luptei dusă de Gheorghe Lazăr împotriva cosmopolitismului, așa cum se manifesta acesta la începutul veacului al nouăsprezecelea în Țara Românească și Moldova.

Gheorghe Lazăr n-a fost un naționalist șovin, așa cum l-a catalogat istoriografia burgheză. El a fost un hotărît dușman al cosmopolitismului. Lazăr nu era împotriva limbii și culturii grecești, pentru că un om cu pregătirea lui, trecut prin școli din Cluj, Sibiu și Viena, cunoscînd atîtea limbi, formîndu-se prin studierea atîtor lucrări străine, nu putea urî orbește limba și cultura greacă.

Lazăr s-a ridicat însă împotriva acelora care, disprețuind limba poporului lor, călcînd în picioare tradițiile culturale ale poporului, ~~împiedicînd ca poporul să aibă școli în propria lui limbă~~, se ploconeau în

[1] Din : „Discursul de recepțiune la Academie al lui P. Poenaru despre G. Lazăr și Școala Română". (N.A.)

fața a tot ceea ce era grecesc, uitau limba română și o foloseau pe aceea grecească, socoteau inferior tot ceea ce era al poporului lor și „aduceau acasă obiceiurile din afară, moda de îmbrăcăminte, îmblătura strîmbă, vorbitura multă și fără socoteală".

Nu împotriva operelor lui Platon, Aristotel, Heraclit din Efes, Thales, Pitagora, Eschyl, Sofocle, Euripide, și nici ale poeților din vremea lui, de felul lui Costas Rigas, era Gheorghe Lazăr, ci împotriva acelor cărți în limba greacă, originale și traduceri din alte limbi, care năpădiseră bibliotecile și care întunecau mințile.

Nu împotriva faptului că prin intermediul limbii grecești era cunoscut Voltaire la București se ridicase Gheorghe Lazăr, ci împotriva răspîndirii, în traducere grecească și în limba franceză, a tot felul de cărți lipsite de valoare, inutile pervertitoare de conștiințe, care inundase Bucureștiul și formau „hrana spirituală" a protipendadei. Pînă și în biblioteca mitropoliei din București se găseau la începutul veacului trecut cărți care purtau astfel de titluri : „Amorurile femeilor ilustre ale Franței", „Secretarul amanților", „Mesagerul galant", „Memoriile vieții galante", și altele de acest gen și de alte genuri.

Atitudinea lui Lazăr pornea din convingerea lui că prin cosmopolitism se contribuie în mod efectiv la ţinerea în întuneric a poporului şi se cultivă în rîndul maselor sentimentul de inferioritate faţă de alte popoare, de neîncrederea în capacităţile poporului, în posibilităţile lui de a avea o cultură, de imposibilitatea de a exprima în propria limbă adevărurile ştiinţifice. Poziţia lui Lazăr avea la bază dragostea lui pentru popor şi pentru tot ceea ce era al poporului.

* * *

Sosirea elevilor de la Academia grecească şi înscrierea continuă de tineri care pînă atunci luaseră lecţii prin case, cu profesori particulari, i-au pus lui Lazăr noi probleme. Pe de o parte trebuiau pregătite cursurile la un nivel din ce în ce mai înalt, iar pe de altă parte, singur nu mai putea face faţă. La început, eforia şcolilor îi dăduse drept ajutor pe popa Pavel, care preda cursurile privind scrierea, citirea şi gramatica, însă în scurtă vreme s-a dovedit că este nevoie să fie numiţi mai mulţi profesori.

Văzînd dezvoltarea luată de noua şcoală şi interesul cu care era privită de

către tot mai mulţi tineri, mai ales din rîndurile burgheziei, eforia s-a văzut obligată să admită numirea a încă patru profesori : Eufrosin Poteca — pentru geografie şi istorie ; Eliade Rădulescu — fost elev în primul an — pentru aritmetică şi geometrie ; Ladislau Erdeli — pentru limba latină, limba franceză şi logică, şi Grigore Romniceanu — pentru teologie. Lazăr preda matematicile şi filozofia şi îndeplinea funcţia de director al şcolii.

Acum se putea vorbi despre un corp profesoral şi despre o şcoală închegată, în faţa căreia apăreau sarcini din ce în ce mai mari.

Lazăr trebuia să se lupte cu mentalitatea părinţilor, care, trimiţîndu-şi copiii la şcoală, voiau să-i vadă cît mai repede ingineri. Cînd profesorul se străduia să-i înveţe pe nepricepuţii elevi mai întîi calculele elementare de aritmetică, pentru ca apoi să-i treacă la cunoştinţele necesare unor ingineri hotarnici, părinţii grăbiţi şi nesăbuiţi îi strigau lui Lazăr : „Inginerie vrem noi, dascăle, să ne măsoare băieţii moşiile, şi de inginerie apucă-te să-i înveţi, că socoteală învaţă ei în toate băcăniile".

Metoda lui Lazăr, în ciuda protestelor părinţilor, nu a dat greş. După ce i-a în-

văţat temeinic cele trebuincioase, a trecut cu ei la aplicaţii practice, pe teren. „Pe moşiile Ţării Româneşti — scrie Eliade Rădulescu în biografia amintită — începură a flutura steagurile noilor ingineri ; începură a se trage de mîna românilor triunghiuri înţelese. Era o bucurie să vază cineva copiii, unii îndreptînd linia cu momîi, scoţînd pălăria şi făcînd semn strigînd : la dreapta, la stînga ; alţii îndreptînd şi scuturînd lanţul ce şerpuia prin iarbă ; alţii aşezînd şi nivelînd masa. Se trăgeau linii, se făceau triunghiuri, din triunghiu în triunghiu se încheia planul, compasul începea a păşi pe hartă şi spuneà stînjenii de la o momîie pînă la alta ; lanţul făcea încercarea şi sătenii ce erá spre slujbă începeá a-şi da coate şi a şopti că dracu din sticluliţă îi face să ghicească (aşa li se părea lor acul magnetic sau busola ce îl vedea jucînd). Bietul Lazăr aprindea pipa şi petrecîndu-şi mîna asupra pieptului, i se inunda obrajii de lacrimi. N-a trecut mult şi la moşiile de măsurătoare ~~nu mai era trebuinţă de fiinţa de faţă a profesorului~~“.

Apăreau primii ingineri hotarnici români. Pînă la Lazăr, cu cîteva excepţii, toate planurile diferitelor întinderi de pă-

mînt erau ridicate de ingineri germani, socotindu-se că munca aceasta nu poate să fie învăţată şi îndeplinită de un român. La scurtă vreme după deschiderea şcolii de la Sfîntul Sava, Lazăr reuşea să desmintă această părere, să dea primii ingineri hotarnici români şi să înrădăcineze ideea că oricine munceşte poate cuceri tainele ştiinţei. Elevii lui Lazăr înfruntau acum, cu cunoştinţele lor, regulile înţepenite ale vechii orînduiri, ceea ce îl făcea pe reacţionarul şi înapoiatul mitropolit Grigoriu să strige cîţiva ani mai tîrziu : „Surghiun am să vă fac pe toţi cîţi aţi eşit din acel *cuib al dracului*, unde dascălul vostru Lazăr a clocit ouăle satanei".

* * *

Elevii nu aveau cursuri, nu aveau manuale în limba română, însă Gheorghe Lazăr nu a neglijat nici această latură a educaţiei tineretului. Preocuparea de a da generaţiilor tinere cărţi de ştiinţă o vădise Lazăr încă din vremea cînd se afla la Viena şi o avusese — în condiţii destul de vitrege — şi la Sibiu, unde s-a luptat cu episcopul Moga, cu cancelaria aulică şi cu cenzura crăiască pentru a ob-

ţine tipărirea unor lucrări originale şi a unor traduceri.

Acum, la Bucureşti, piedicile erau mai mici, însă necesităţile erau mai grabnice. În faţa profesorului de la Sfîntul Sava stăteau din ce în ce mai mulţi elevi dornici să înveţe, din cărţi româneşti, ştiinţe înalte.

Dacă se iau în consideraţie cele anunţate de Lazăr în al său „Apel la subscriere pentru publicarea unui curs de matematică“ [1], precum şi cele afirmate de către I. Eliade Rădulescu şi Petrache Poenaru, se poate vedea că în anii şederii la Bucureşti, Gheorghe Lazăr a lucrat intens, avînd pregătite un curs de filozofie, după Kant, un curs de logică şi metafizică, după Kant, un curs de „Aritmetică matematicească“, un curs de „Trigonometria cea dreaptă“, un curs de geografie şi în pregătire un curs de istorie universală.

Spiritul enciclopedic al întemeietorului şcolii româneşti, precum şi cunoştinţele sale temeinice, reies în mod evident

[1] Titlul exact era : „Apel la subscriere pentru publicarea unui curs de matematică ce era gata a se pune sub tipar de George Lazăr, în anul 1822“. (N.A.)

din lucrările lui Lazăr. Din păcate, nu toate au ajuns pînă la noi, unele dintre ele fiind pierdute. Astfel, cursul de filozofie, cel de logică şi metafizică, cel de geografie, cursuri despre care se ştie în mod sigur, din mărturia contemporanilor că au existat, nu au putut fi găsite pînă acum.

A rămas, în manuscris, cursul : „Aritmetica matematicească", alcătuită ~~acum întîi~~ în limba românească prin Gheorghie Lazăr întru folosul şcolarilor săi den şcoala den Sfîntul Savva — Bucureşti, 1821 Fevr. 26", precum şi cursul de „Trigonometria cea dreaptă", tot în 1821. Ele constituie o mărturie preţioasă nu numai a pregătirii lui Lazăr, nu numai a gîndirii lui clare, nu numai a spiritului pedagogic, dar mai cu seamă a străduinţelor acestui perseverent şi curajos luptător pentru afirmarea limbii poporului nostru, într-o vreme cînd numai gîndul de a scrie ceva în limba română constituia o îndrăzneală pe care protipendada o întîmpina cu tot dispreţul.

Îşi poate oricine închipui ce greutăţi a întîmpinat Lazăr în găsirea şi fixarea unei terminologii matematice. În aritmetica întocmită de Gheorghe Lazăr, adunarea este şi *adunare* şi *strîngere ;* frac-

ţiile sînt *frîngeri;* rădăcina cubică este *rădăcina cubicească;* regulile sînt şi *reguli,* dar şi *pravile* şi *canoane.* În geometrie, dreptunghiul este *pătratul lungăreţ,* iar în trigonometrie, tangenta este *atengăloarea,* coada este *tăetoarea,* unghiul optuz este *unghiul teşit* şi aşa mai departe.

Totuşi, este surprinzător că terminologia românească introdusă de Lazăr pentru prima dată în studierea matematicilor nu diferă prea mult de aceea de astăzi, după cum este surprinzător că profesorul trecut prin şcolile ardelene şi, cunoscînd curentul latinist, nu a încercat să urmeze căile filologilor latinişti şi să creeze cuvinte, stîlcindu-le pe cele latineşti. Pe cît posibil — şi trebuie avut în seamă şi stadiul de dezvoltare a limbii din perioada cînd întocmeşte aceste cursuri — Lazăr s-a ţinut aproape de spiritul limbii vorbite de popor.

Din cuprinsul acestor cursuri apare grija lui Lazăr de a lega problemele matematicii de practică, de a da elevilor exemple care să le servească în viaţa cea de toate zilele. Demonstrînd „regula tovărăşiei", autorul cursului scrie: „Cu regula aciasta ne folosim în neguţitorii, între tovareş, în împărţirea moşiilor; în-

tre moşneani ; la plătirea dăjdiilor între săteni, şi la mai multe fealuri de întîmplări". [1]

* * *

Profesorului de la Sfîntul Sava i se dusese faima unui bun pedagog, care ştia să atragă elevii la învăţătură, să-i facă să se intereseze de cele studiate, să le explice sensurile dincolo de buchile cărţilor.

Pantazi Ghica scria la 1880 în revista „Literatorul" că „pe la 1864, un domn Predidici, inginer, atunci octogenar, contemporan şi grămătic al nemuritorului Lazăr, îmi spunea : „Dascălul Lazăr era un om bun şi iubitor de copii. În orele de recreaţiune, el strîngea copiii cei mai silitori împrejurul său şi le zicea : „Veniţi, copii, să vă spun un basm !" Care voia liber era să se ducă să se joace ; dar atît de mare era autoritatea dascălului Lazăr, încît toţi se adunau de bună voie împrejurul lui şi-l ascultau.

[1] Din : Aritmetica matematicească". (Reprodusă în „Viaţa şi opera lui Gheorghe Lazăr" de Gh. Bogdan Duică şi Popa Lisseanu, Bucureşti, Tipografia „Jockey-Club" — Ion C. Văcărescu, 1924, pag. 209—210. (N.A.)

Dascălul Lazăr avea cinci, şase basme de predilecţie, pe care le spunea mai deseori. Unul dintre ele pe care-l repeta mai totdeauna era acesta :

„Era odată
Ca niciodată
Dacă n'ar fi
Nu s'ar povesti.

Era odată un împărat mare căruia i se zicea Craiu, adică rege, adică *regulator* al celor omeneşti în lume, nu stăpînitor, căci stăpînitorul lumii este numai Dumnezeu, rege vrea să zică... prin urmare a cîrmui, iar nu a dormi".

Comentînd acest „basm" al lui Lazăr, Pantazi Ghica adăuga următoarele :

„Aşa explica dascălul Lazăr copiilor semnificarea cuvîntului rege ; se vede că el era republican ; savanţii de la Academie vor discuta poate asupra explicaţiei dată de marele învăţător al tuturor învăţăturilor româneşti şi o vor găsi neerudită, neexactă, neradicală.

Slobod !"

Mărturia aceasta a unui ucenic al lui Lazăr, deşi transmisă prin mijlocirea lui Pantazi Ghica, îşi păstrează valoarea în ceea ce priveşte caracterizarea personali-

tăţii întemeietorului şcolii în limba română. Ceea ce l-a deosebit pe Gheorghe Lazăr de predecesorii lui şi de mulţi dintre cei care l-au urmat a fost conştiinţa că îndeplineşte nu o simplă sarcină de dascăl al unor feciori de oameni mai mult sau mai puţin înstăriţi, ci împlineşte o sarcină istorică, de luminare a poporului. Pentru Gheorghe Lazăr, ideile noi nu însemnau ocazii de speculaţii filozofice, ci ele îşi dovedeau valoarea numai dacă erau transmise cît mai multor oameni, dacă erau înţelese şi aplicate. Altfel, nu poate fi pătrunsă pasiunea nestăvilită pusă de acest învăţat profesor în munca lui dusă într-o perioadă extrem de frămîntată, al cărui sens a ştiut, însă, să-l descifreze.

Despre Lazăr, omul, s-a aflat puţin. Contemporanii lui au lăsat mărturii sărăcăcioase şi contradictorii. Ba unii, învăluindu-l într-o ceaţă de boemă, l-au ascuns şi mai mult privirilor urmaşilor.

O înfăţişare mai completă a lui Lazăr nu există. Doar Alexandru Papiu-Ilarian, într-o scrisoare către Gheorghe Bariţiu [1], folosindu-se de informaţiile date de Tell,

[1] Bariţiu a publicat această scrisoare în revista „Familia", anul I (1865). (N.A.).

spune că „Lazăr era un om înalt, uscăţiv, cu favorite, îmbrăcat ungureşte ; era ca de 50 ani, dar foarte zdruncinat în privirea sănătăţii. Lazăr cînta şi cu vioara". Sărăcăcioase indicaţii !

Un desenator a făcut un portret al lui Lazăr, iar în colecţia fostului Colegiu Naţional „Sfîntul Sava" (astăzi şcoala medie „Nicolae Bălcescu"), se găseşte un tablou în ulei.

Din portret, contrar celor transmise de Tell, apare un om robust, cu o faţă sănătoasă, împodobită de o mică barbă şi de o mustaţă lungă. Fruntea este înaltă, puternică, sprijinită pe sprîncene larg conturate, de sub care privesc doi ochi mari, negri, expresivi, care atrag atenţia.

De altfel, aceşti ochi negri, expresivi, par a fi caracteristica familiei lui Lazăr. În toamna anului 1952, trăia la Avrig Petria Şuha-Lăzăroae, o strănepoată a lui Gheorghe Lazăr. Asemănarea ei — şi în special expresivitatea ochilor — cu portretele înfăţişîndu-l pe Lazăr, era izbitoare. Ţăranca aceasta era mîndră de străbunul ei, despre care a auzit, nu din cărţi, ci din povestirile lăsate din tată în fiu în familia Lazărilor, şi din amintirile transmise din generaţie în generaţie în satul avrigenilor.

Îmbrăcămintea lui Lazăr desigur că îi intriga pe bucureştenii de la începutul veacului trecut. Surtucul „nemţesc", fracul cu cravata şi vesta respectivă erau în contrast strident cu anteriile, giubelele [1], binişurile [2], ceacşirii [3] şi calpacele [4] întîlnite pe străzile Bucureştilor.

Chiar şi boierii umblaţi în Apus nu părăsiseră vechea îmbrăcăminte. Nu izbise Dinicu Golescu atenţia călătorilor din numeroase diligenţe şi a locuitorilor diferitelor oraşe atunci cînd străbătuse Europa în costumul obişnuit al boierilor valahi şi moldoveni, în a căror îmbrăcăminte se amestecau tot felul de influenţe orientale ?

Mintea ageră şi energia clocotitoare a profesorului de la Sfîntul Sava stîrniseră o adevărată furtună în acea atmosferă de „degenerație şi amorţeală", cum caracteriza I. Eliade Rădulescu situaţia din primele două decenii ale veacului al nouăsprezecelea. Numai că Eliade nu vedea că sub pojghiţa „amorţelii" clocoteau

[1] Giubea — haină lungă, din aba cu motive naţionale. (N.A.).

[2] Biniş — manta lungă, strînsă pe corp. (N.A.).

[3] Ceacşir — şalvari. (N.A.).

[4] Calpac — căciulă de blană. (N.A.).

forţe noi, se pregăteau evenimentele care aveau să zguduie, în scurtă vreme, orînduirea feudală din ţările de la gurile Dunării.

Gheorghe Lazăr era un reprezentant al acestor forţe, şi ideile răspîndite de el, mai cu seamă prin şcoala de la Sfîntul Sava, au contribuit la întărirea conştiinţei de clasă a burgheziei în ascensiune, însă, în aceeaşi vreme, au luminat drumul spre cultură al întregului popor. Pentru că, aşa cum în mişcarea lui Tudor Vladimirescu s-au întîlnit interese ale diferitelor straturi sociale, dar răscoala a avut, în primul rînd un caracter social antifeudal, tot astfel mişcarea culturală pornită de şcoala lui Gheorghe Lazăr a început ca expresie a intereselor burgheziei în ascensiune, dar a depăşit cu mult aceste interese.

Dragostea lui Lazăr pentru popor l-a ajutat să privească mai departe, ~~dincolo de limitele de clasă ale burgheziei~~ şi să creeze o mişcarea culturală folositoare, în ultimă consecinţă, poporului întregului.

În rînd cu Tudor

În 1819 a fost înscăunat mitropolitul Dionisie Lupul. În vremea aceea exista obiceiul ca în asemenea împrejurări să se rostească discursuri „de urare şi laudă" din partea corpului profesoral de la şcolile din Bucureşti.

Lazăr a compus un asemenea discurs şi l-a ţinut în faţa noului mitropolit. Deşi redus ca întindere — sînt abia două pagini tipărite — acest discurs conţine idei înaintate şi arată în mod clar poziţia ideologică a lui Lazăr, poziţie falsificată de către istoriografii burghezi, în sensul că au făcut din întemeietorul şcolii în limba română un precursor al naţionalismului burghez, un apologet al şovinismului, idei cu totul străine ardeleanului format în spiritul iluminismului.

Care este ideea centrală a acestui discurs ? Lazăr a trebuit s-o învăluie în fraze meşteşugite, amintind într-o oarecare măsură stilul biblic, dar n-a ascuns-o celor care voiau s-o înţeleagă.

George Macovescu

Istoricii burghezi au scris că în acest discurs şi în cel compus la sosirea în ţară a domnitorului Grigore Ghica, în 1822, Gheorghe Lazăr ar fi exprimat ura împotriva grecilor, „a căror expulzare era dorul lui oţărit". Interpretare falsă şi tendenţioasă ! Este incontestabil că Lazăr îi ura pe greci, însă pe acei greci care jefuiau poporul, după cum îi ura şi pe boierii români care, asemenea boierilor greci, chinuiau şi jefuiau masele.

În numele cui reclama Lazăr „dreptul ce avea în stăpînirea pămîntului strămoşesc" ? Profesorul de la Sfîntul Sava nu se situa nici pe poziţia boierilor feudali şi nici a burgheziei, ci vorbea în numele poporului, al celor mulţi şi umiliţi, al celor aflaţi în „vizuinele şi bordeiele cele proaste şi încenuşate", al celor „rupţi, goli, amărîţi şi asemănaţi dobitoacelor, de tot căzuţi în prăpastia orbirii, bine gătiţi spre slujba vrăjmaşului omenirii, răpitorii casei părinteşti".

Se putea, oare, recunoaşte burghezia în acest tablou ? Desigur că nu. Ori, pe cei cuprinşi în acest tablou sumbru îi cere Lazăr să fie stăpîni pe pămîntul strămoşesc, pentru ei spune : „Ajungă jugul robiei".

În proclamaţia de la Padeş, Tudor Vladimirescu scria : „Dară pre balaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre zic : atît cele bisericeşti, cît şi cele politiceşti, pînă cînd să-i suferim a ne suge sîngele din noi ? Pînă cînd să le fim robi ?“

Lazăr nu atinge o asemenea poziţie, nu ajunge să-şi pună asemenea întrebări, dar în discursul din 1819 exprimă aceeaşi stare de spirit, specifică vremii respective. Lazăr spune : „Ajungă lacrimile patriei“. Tudor scrie : „Că ne ajunge, fraţilor, atîta vreme de cînd lacrimile noastre de pe obrazele noastre nu s-au mai uscat“.

Este deci firesc ca între Tudor Vladimirescu şi Gheorghe Lazăr să fi existat legături strînse şi de colaborare.

Şi în această privinţă, mărturiile sînt aproape inexistente şi numai cîteva referinţe ale unor contemporani vorbesc despre cunoştinţa lui Lazăr cu Tudor şi despre conlucrarea lor.

Cînd Tudor Vladimirescu a strîns în jurul lui ţărănimea, lucrătorii din unele fabrici şi ateliere, tîrgoveţii şi negustorimea nemulţumită de privilegiile boierilor mari, mica boierime şi pe acei boieri interesaţi în comerţul produselor agricole, Lazăr nu putea să rămînă departe de

această mișcare de răscoală, pentru că și el contribuise la pregătirea ei ideologică.

Ori de cîte ori istoricii burghezi au scris despre școala de la Sfîntul Sava, menționînd perioada Lazăr, au afirmat că cursurile au durat din 1818 pînă în 1822, „cu o întrerupere pricinuită de revoluția lui Tudor", lăsînd să se înțeleagă că școala a suferit din cauza evenimentelor din 1821. În realitate, Gheorghe Lazăr a participat, împreună cu elevii lui, la răscoala lui Tudor.

În martie 1821, după ce răsculase Oltenia și o bună parte din Țara Românească, Vladimirescu ajunsese cu oastea lui la marginea Bucureștilor și își stabilise tabăra în jurul mănăstirii Cotroceni, a cărui biserică se găsește astăzi în curtea Palatului Pionierilor.

Masa cea mai mare a locuitorilor orașului, formată din lucrători, meseriași, negustori, din tineretul înflăcărat de ideile noi răspîndite de școala de la Sfîntul Sava l-a întîmpinat pe Tudor cu bucurie, mulți intrînd în armata lui, mulți contribuind cu ceea ce aveau și puteau la întreținerea și organizarea oastei răsculaților.

Boierii cei mari luaseră drumul Brașovului. Rădvane încărcate cărau boieri,

jupînese şi lăzi grele pe drumuri ocolite, către trecătorile munţilor şi apoi către „mîntuire", la Braşov. Alţii rămăseseră ascunşi la mănăstiri sau în Bucureşti, complotînd contra răscoalei lui Tudor, organizînd trădări, punînd la cale intrigi, cumpărînd iscoade, cerînd ajutoare Porţii Otomane, pregătindu-se pentru a zdrobi răscoala.

Pentru boierii mari, Bucureştiul avea atunci aspectul unui oraş asediat. Pentru popor, cît a stat oastea lui Tudor pe Cîmpul Cotrocenilor în primăvara anului 1821, din martie şi pînă în mai, Bucureştiul era centrul mişcării care, aşa cum spunea mai tîrziu Bălcescu, se va dezvolta progresiv în revoluţia de la 1848.

Cînd puţinele tunuri ale oastei lui Tudor au bubuit pe Cîmpul Cotrocenilor, Gheorghe Lazăr şi-a întrerupt cursurile ţinute în chiliile mănăstirii Sfîntului Sava. În scurtă vreme între el şi Vladimirescu s-au stabilit legături, astfel încît există mărturii de la contemporani cum că Lazăr a petrecut multă vreme în tabăra de la Cotroceni.

Urme ale discuţiilor dintre Lazăr şi Tudor nu au rămas. Nici Lazăr nu le-a consemnat nicăieri (probabil că nici nu le-a povestit apropiaţilor lui) şi nici Tu-

dor nu a avut răgazul să şi le însemne. Însă, este imposibil de crezut că aceşti doi oameni, cu idei asemănătoare, ridicaţi pe valurile aceloraşi frămîntări sociale, mînaţi de aceeaşi dragoste faţă de popor, de cei năpăstuiţi, să nu fi discutat problemele care se puneau atunci răscoalei, să nu fi scrutat căile viitorului.

Ce l-a sfătuit Lazăr pe Tudor, care vor fi fost îndemnurile lui cu privire la colaborarea lui Vladimirescu cu Ipsilanti, nu s-a ştiut niciodată, dar este cert că profesorul de la Sfîntul Sava n-a fost un simplu vizitator al taberei de la Cotroceni, ci devenise un colaborator apropiat, care şi-a pus cunoştinţele la dispoziţia răscoalei.

Inginerul şi matematicianul Lazăr a reglat deseori tirul tunurilor lui Tudor şi faima i se răspîndise repede în întreaga oaste.

Cînd voiau să tragă cu artileria, pandurii lui Tudor spuneau : „Staţi să vie neamţul, să îndrepte tunul..."

Aşa îl numeau răsculaţii pe acest om îmbrăcat deosebit de ei, veşnic cu o lulea în gură, priceput în meşteşugul celor mai complicate arme. El îi învăţa cum să facă „eafeturile" (aşa se numeau atunci afeturile tunurilor) ; îi deprindea să calcu-

leze şi să ochiască, să-şi făurească arme noi sau să construiască întăriturile lagărului.

Odată, Tudor aflase că într-o biserică din Bucureşti se strînseseră boierii complotişti şi că, la adăpostul acestui locaş, lucrau împotriva răsculaţilor. Artileria a primit ordinul să tragă asupra bisericii. Lazăr a fost cel care a potrivit tirul tunurilor. După prima salvă, cuibul complotiştilor era sfărîmat.

Desigur că după o asemenea ispravă, mitropolitul Stratimirovici, cel care îl acuzase pe Lazăr că trage cu puşca în ciorile de pe turla bisericii din Avrig, nu numai că nu l-ar fi susţinut pentru vreun scaun la episcop, dar l-ar fi şi afurisit.

În timpul cînd eteriştii se găseau în Bucureşti, Lazăr se afla într-o zi în curtea mănăstirii Sfîntul Sava. Şcoala era închisă, dar profesorul nu-şi pierdea vremea. Pregătea unele probleme de inginerie hotarnică, şi rezolvarea lor necesita măsurători.

Lazăr muta beţele care îi serveau drept indicatori, întindea lanţul, măsura şi apoi însemna rezultatul.

Cufundat în calculele lui, n-a observat că doi greci se căţăraseră pe gardul dinspre uliţă şi îndreptaseră două puşti spre

el. Armele au fost slobozite, dar gloanţele, din întîmplare, au trecut pe alături.

Nu după multă vreme, într-o seară, la uşa chiliei lui Lazăr, au bătut doi dintre elevi şi au cerut să intre. Lazăr i-a primit aşa cum îşi primea şcolarii : totdeauna gata să-i asculte, să le explice ceva, să-i înflăcăreze pentru o idee nouă.

Dar nu pentru aceasta veniseră cei doi. Au sărit asupra lui, l-au legat şi l-au căznit, cerîndu-i să le spună unde are ascunse bijuteriile şi pietrele scumpe.

Întunecata şi săracăcioasa chilie în care locuia Lazăr a fost răscolită, cărţile răvăşite, podelele cercetate, pereţii ciocăniţi, pentru găsirea nestematelor, în vreme ce profesorul, legat burduf, era lovit şi ameninţat cu moartea, ca să arate închipuita comoară.

Întîmplarea a făcut ca tocmai atunci să sosească negustorul Tell, cunoscutul şi susţinătorul lui Lazăr, şi astfel cei doi tîlhari au fost nevoiţi să fugă.

De altfel, nu cu multă vreme înainte de izbucnirea răscoalei din 1821, într-o zi, în clasele de la Sfîntul Sava au pătruns cîţiva oameni ai agenţiei diplomatice austriece, l-au luat cu forţa pe Lazăr şi l-au dus la sediul agenţiei, unde l-au băgat în fiare. Apoi l-au aruncat

într-o căruță și, sub pază, au încercat să-l expedieze la Sibiu.

Elevii lui Lazăr au oprit căruța, au spart fiarele, au izgonit paza și astfel au eliberat profesorul.

Prietenia lui Lazăr cu Tudor și lupta lui pentru o școală în limba românească nu erau fapte peste care se trecea ușor. De aceea, nici gloanțele pornite din armele a doi greci, nici cazna din partea celor doi elevi, nici încercarea de răpire a lui nu pot fi privite ca simple întîmplări. Lazăr trebuia să plătească într-un fel îndrăznelile lui.

* * *

Evenimentele s-au desfășurat astfel, încît Tudor a fost nevoit să părăsească Bucureștii și să caute salvarea răscoalei dincolo de Olt, de unde pornise.

Gheorghe Lazăr a rămas într-un București trecut prin foc și sabie de către oștile turcești chemate de către marii boieri. Prin toate rohatcele[1] intrau în oraș rădvane și care, aducînd boierimea refugiată peste munți sau ascunsă la mănăstiri.

---

[1] Rohatcă — barieră. (N.A.).

Bustul lui Gheorghe Lazăr
(Avrig)

Liceul de cultură generală din comuna Avrig
ce a luat ființă în toamna anului 1961,
purtînd numele lui Gheorghe Lazăr.

Bustul lui Gheorghe Lazăr (altă poziţie) aşezat în piaţa din Avrig.

ГРѢММАТІКѢ РѲМѢНѢСКѢ ПАРТЪ ІНТІЮ

КАП. А'.

Dr. M. Gaster

Грамматика este meşteşugul, care ne învaţă a scrie şi ceti bine şi drept.

Ka ca scrierea ne întrebuinţăm cu ziuri, ce scoborîm în ţări, ale noastre: ani: mşăj ale cuvintelor în cinci 1. Cuvintele 2. Pronumele 3. Numeri: le 4. Articolul 5. Verbul 6. Adverbul 7. Prepoziţia 8. Adverbul 9. Conjuncţiunea în 10. Interjecţia . . .

Despre Cuvintele.

Cuvintele este o ziuri, care o întrebuinţăm cu scrierea şi cetirea bine şi în scris.

Cuvintele se împart în doao, în materiale şi Ideale. Materiale, cum: omŭ, piatră, pom, &c. Şi Ideale, cum: curăţie, pace, bucurie &c. Cele materiale ce cuvintele în două: în Comune, Proprii, şi Kollective. Cuvintele ce sînt Comune (de-obşte) este acele, care cuvîntă la un fel în: tre; cum: omŭ, casă, munte &c.

Proprii (anume) este acele, care cuvîntă la un singur individ; cum: Po: pa, Petru, Roma, Dunăre &c.

Kollective (cuprinzătoare) este acele care poate o adunare ce o cuprinde de mă: rimi ce cuvîntă (împreună); cum: gloată, oştire, mulţime. &c.

Cuvintele după Număr, sînt în singular şi în plural, cum: omŭ, oameni, piatră,

Gramatica românească (1815)
(mss. 4796, Academia R.S.R.)

Poporul plătea greu curajul de a se fi strîns sub steagul lui Tudor. Harapnicele loveau mai crunt decît înainte, dar spinările nu se mai îndoiau tot atît de mult. Răscoala lui Vladimirescu arătase că şi cei năpăstuiţi pot să-şi ridice glasul şi chiar sabia împotriva asupritorilor de veacuri.

Ideile răspîndite de Lazăr începuseră să dea roade, în ciuda împotrivirii celor care înfrînseseră răscoala lui Tudor.

Lupta grea, dusă atîţia ani, începuse, însă, să slăbească forţele profesorului de la Sfîntul Sava, iar înfrîngerea lui Tudor îl amărîse adînc. Lazăr asista la năruirea trudei lui de atîta vreme, dar nu a avut puterea să înţeleagă că evenimentele anilor 1822—1823 nu erau decît răbufniri slabe ale unei orînduiri sortite pieirii şi că ideile lui abia acum începeau să capete cîmp liber pentru dezvoltare.

Sănătatea lui Lazăr se zdruncina vizibil. Poenaru afirmă în discursul ţinut la Academie că în ultimii ani „caracterul său se întunecase". Este mărturia unui contemporan care l-a cunoscut destul de bine pe Lazăr, însă niciodată nu s-a explicat ce trebuie înţeles prin această „întunecare" a caracterului profesorului de la Sfîntul Sava. În 1822, Gheorghe La-

zăr a scris „Apelul la subscrierea pentru publicarea unui curs de matematică“ şi a compus discursul pentru sosirea în ţară şi urcarea pe tron a lui Grigore Ghica. Ori, din cele două lucrări nu se surprinde o asemenea „întunecare“.

* * *

Numirea în 1822 de către Poarta Otomană a lui Grigore Ghica drept domn al Ţării Româneşti a fost întîmpinată de Gheorghe Lazăr cu satisfacţie şi cu multe nădejdi. După răscoala lui Tudor, au ales drept domn un boier pămîntean, pe banul Grigore Ghica. Această schimbare corespundea şi năzuinţelor lui Lazăr.

Profesorul de la Sfîntul Sava avea şi un motiv special să se bucure de sosirea noului domn. Grigore Ghica fusese printre acei efori care semnase anaforàua către Caragea cu privire la înfiinţarea şcolii româneşti, astfel că acum, cînd Ghica devenea domn, Lazăr putea să spere în ajutorul lui.

În discursul compus în 1822, Lazăr voia să-i dea lui Ghica sfaturi cu privire la domnie. Îmbrăcate într-o formă alegorică, uneori greoaie, aceste sfaturi apar, însă, destul de clar şi ele se situează pe

linia concepţiilor politice ale lui Lazăr, concepţii înaintate pentru vremea lui şi pentru condiţiile din Valahia.

Gheorghe Lazăr, după ce îi atrage atenţia noului domn că „tot cel ce se înalţă, acela poate cădea", după ce îi aminteşte că „acei ce se cîrmuiesc de mîndrie şi vicleşug se prăbuşesc", îl sfătuieşte ca puterea s-o întrebuinţeze pentru un scop folositor şi să-şi aleagă „pentru fieşi-ce tagmă de slujbă sfetnici şi miniştri arnici şi destoinici" — pentru că *„un om singur nu e nici un om"*.

Deşi o formulează confuz şi de pe poziţie metafizică, Lazăr exprimă ideea că „sărăcia este muma păcii" şi ajunge la această părere după ce constată că bogaţii — care „nu ştiu nici doară răsăritul soarelui în care parte cade, ba poate că şi pînea o socotesc că creşte ca şi poamele pă copaci în livede" — prin desfrînare, pismă şi gîlceavă ajung la război.

Lazăr îi aminteşte domnitorului că trebuie să aibă grijă de cei ce au nevoie de ajutor, fiindcă „pre cel sărac să-l miluim, pre cel gol să-l îmbrăcăm".

În partea a doua a discursului, Gheorghe Lazăr se ocupă, în principal, de cei care „să siliră cu fel de mijloace să amă-

gească, să molipsească şi să spurce toată casa ca cu atît mai cu înlesnire să poată aduce foc, sabie, pieire braţului de unde s-au adaptat şi vetrii unde *s'au* încălzit". Aici Lazăr îi vizează pe fanarioţii veniţi să jefuiască ţara şi poporul.

Sprijiniţi, îndeosebi, pe acest discurs, istoriografii burghezi au prezentat un Lazăr şovin, uitînd, în mod voit, că înainte de a vorbi de fanarioţi ca de jefuitori ai ţării, întemeietorul şcolii în limba română a avut grijă să spună că „pre cei streini şi călători în casă să-i aducem şi să-i odihnim" şi să precizeze că ţara „pre toţi streinii, pre toţi săracii, pre toţi călătorii, pre toţi golii şi pe toţi năpăstuiţii i-a primit ca pe însuşi fiii săi, pre toţi cu un cuvînt fără deosebire, pre bun şi pre rău hrănindu-i cu pîinea sudorii şi adăpîndu-i cu însuşi pieptul său". [1]

Deci, aici apare clar că nu este vorba despre ură şovină, ci despre lupta împotriva duşmanilor poporului. De aceea, în partea a doua a discursului, Lazăr îl face atent pe Ghica că este necesară izgonirea celor care împilaseră poporul şi ţara.

---

[1] Din discursul compus de Gheorghe Lazăr la sosirea în ţară a lui Grigore Ghica Vodă. (N.A.)

Este interesant de observat că în acest discurs de întîmpinare a noului domn, Lazăr vrea să explice evenimentele anului 1821. Fără să pomenească nimic despre răscoala lui Tudor, fără să vorbească direct de cele întîmplate, îmbrăcînd totul într-un stil biblic, Lazăr încearcă să arate cauzele mişcării maselor.

La început, Lazăr descrie, alegoric, atmosfera premergătoare răscoalei. „Iată, au şi început a fumega munţii, izvoarele îşi ascund vîjîitul ; apele, rîurile, gîrlele, bălţile, lacurile, pînă şi marea ; vedeţi cum se învălesc toate, ba toate pînă la una se învălesc, zic, cu plapăma negurilor. Iată şesurile, iată adîncurile feţei pămîntului şi ale stăpînilor, care ziceţi, că le veţi da fiilor nevinovăţiei mele, ce faşă de pînzele adormirii se grăbesc a-şi atrage peste obrazele sale, vai nouă ! Ce va să fie aceasta ? Iată pînă şi erburile cîmpului, florile podoaba şesurilor şi brazii fala munţilor cum' şi schimbă feţile cele verzi şi desfătătoare, cum şi le schimbă zic în îngălbiciune şi pieire !“

Deodată se stîrneşte furtuna... Cirezile aleargă spre tîrlele lor, pasările zboară grăbite spre cuiburi, fiarele se ascund în vizuini, pentru că „marea spumegă, vosforul urletul şi-l îndupleacă... cerul de

toate părţile s-au îmbrăcat în văşmîntul mînii ; soarele cruntat în sîngele turbării şi-a cunoscut apusul său...“

Şi din pricina cui „se fac între făpturile cele cuvîntătoare atîtea valuri şi turburări“ ?

Locuitorii nu pot fi vinovaţi pentru că ei asudă din revărsatul zorilor pînă tîrziu în noapte să scoată pîine din pămînt.

Ţara de asemenea nu poate fi, deoarece ea pe toţi i-a primit, i-a hrănit, pe nimeni n-a gonit de la pîinea casei ei. „Toate slobozeniile le-am dat lor ca şi însuşi fiilor miei, ba încă şi pîinea din gura lor trăgînd-o v-am dat-o vouă... şi în loc de mîngîiere şi mulţămită am rămas d'apururea cea mai defăimată şi batjocorită şi nebăgată în seamă“.

Pricina o constituie cei ce „ca nişte fii nemulţumitori, fiii răutăţii, munţii şi văile v-aţi ales scăpare vouă“, cei care au provocat „ţipătul pruncilor sugători, plîngerea văduvelor, pieirea săracilor şi a nevinovaţilor“.

În acest tablou s-au putut vedea nu numai grecii fanarioţi, dar şi boierii români, ascunşi în vremea răscoalei lui Tudor pe unde au putut să scape.

Discursul acesta — în care sînt găsite accente de dragoste faţă de pămîntul patriei, asemănătoare celor din „Cîntarea României“ — demonstrează atitudinea înaintată a lui Gheorghe Lazăr şi desminte şovinismul atribuit de către burghezie întemeietorului şcolii româneşti. Nu toate ideile sînt clare, forma nu ajută întotdeauna la exprimarea ideilor, însă firul conducător al discursului, ideile principale sînt expresia unei gîndiri înaintate şi a unei poziţii combative, dovedită de Lazăr chiar în împrejurările anului 1822, după ce răscoala lui Tudor fusese înecată în sînge.

* * *

Cînd focurile au fost stinse şi uliţele curăţate de leşurile celor căzuţi pentru apărarea răscoalei, cînd se părea că viaţa intră în făgaşurile ei obişnuite, Lazăr a încercat să-şi redeschidă şcoala. N-a fost cu putinţă. Nimeni nu-i dădea nici un ajutor. Stăpînirea era potrivnică.

Gheorghe Lazăr îşi petrecea timpul în locuinţa lui din chiliile de la Sfîntul Sava, studiind sau discutînd cu elevii care îl mai vizitau. Într-o vreme, a stat în casele lui Tell, cel mai consecvent susţină-

tor al profesorului învăţat, pentru care avea stimă şi dragoste.

Viaţa la Bucureşti devenise grea pentru întemeietorul şcolii româneşti. Se vedea din ce în ce mai părăsit, din ce în ce mai lipsit de posibilitatea continuării luptei. Înfrîngerea răscoalei lui Tudor o înţelegea şi o trăia ca pe o înfrîngere a lui.

La începutul anului 1823, boala îl ţintuise în pat. Zăcea într-o odaie singuratică a şcolii de la Sfîntul Sava, maltratat uneori de un paznic, părăsit, vizitat doar de cîţiva apropiaţi.

Într-o zi, i-a cerut lui Eliade Rădulescu să-l caute pe un văr al lui, „George, vătaş de Ungureni", care trăia la viile de la marginea Bucureştilor. Cînd l-a adus Eliade pe acest George, Lazăr şi-a rugat vărul să-l ia la el, la vii, să bolească acolo, îngrijit de cineva. Şi astfel, în primăvara anului 1823, Gheorghe Lazăr a părăsit chiliile de la Sfîntul Sava şi s-a mutat în coliba „vătaşului de Ungureni", la marginea Bucureştilor, pe locul unde se află astăzi Piaţa Obor, fost Cîmp al Moşilor şi multă vreme numit Grădina lui Eliade.

Aici, pe un pat acoperit cu paie, într-un bordei de oameni săraci, îngrijit de rude, a încercat Lazăr să-şi refacă sănă-

tatea. Cînd a simţit, însă, că totul este zadarnic şi că se apropie sfîrşitul, a scris fraţilor din Avrig să vie să-l ia acasă. În luna iunie a sosit la Bucureşti, cu o căruţă ţărănească, Ion, fratele cel mai mare. (Onu, cum i se spunea de către familie) şi l-a găsit pe cel mai mic dintre copiii lui Lăzăroae, plecat cu douăzeci şi patru de ani în urmă la şcolile înalte din Cluj, Sibiu şi Viena, zăcînd pe paie într-o colibă de la marginea oraşului.

Plecarea din Bucureşti a profesorului a fost înfăţişată în fel şi chip de către contemporani. Petrache Poenaru — care, se pare că n-a asistat la această plecare — a voit să îmbrace într-o atmosferă romantică, de proastă calitate, despărţirea lui Lazăr de oraşul unde lupta şi munca lui reuşise să dea roade. „Cînd se sui pe carul care avea să-l transporte din curtea şcoalei Sfîntul Sava, ca să-l ducă la părinţii săi în Transilvania — spunea Poenaru în discursul rostit în 1861 la Academie — Lazăr se ridică în picioare, şi înălţîndu-şi ochii la cer, făcu în tăcere cu braţele sale semnul crucii, în cele patru părţi ale orizontului, apoi dete ordine căraşului de purcedere. Atunci prorupseră suspinele de durere ale vechilor săi elevi, ce veniseră să-l petreacă, iar cordialul

său amic Eliade, exclamă doleanța din scriptură : „Între ale sale a venit, și ai săi pe dînsul nu l-au primit".

Un adevărat tablou biblic ! Numai că faptele nu s-au întîmplat astfel. Se vede că în 1861, Petrache Poenaru avea interese speciale să-l prezinte pe cel care din tabăra răsculaților lui Tudor trăsese cu tunul împotriva unei biserici, în care se ascundeau boierii complotiști, drept un fel de Mesia care își binecuvîntează discipolii din vîrful unei căruțe țărănești și astfel să arunce o umbră asupra omului de știință și asupra luptătorului pentru cauza poporului.

Plecarea lui Lazăr din București s-a petrecut mult mai simplu. Nu este adevărat nici ce a scris Nicolae Iorga, arătînd că atunci cînd „omul și-a strîns boarfele cîte le putuse agonisi și s-a întors acasă, nici un cîine n-a urlat în București de jalea plecării lui. Acesta e adevărul. El a fost ignorat aici".

I. Eliade Rădulescu, în al său „Curs întreg de poesie generală" povestește cum mulți elevi și părinți ai acestora s-au dus cu trăsurile pînă la Tîrgul de Afară (așa se numea partea din nord-estul orașului, unde se afla Cîmpul Moșilor) și apoi l-au petrecut pe Lazăr pînă la Băneasa.

Nu este lipsit de interes, pentru caracterizarea lui Eliade Rădulescu, felul cum descrie — şi s-ar putea spune speculează — despărţirea de Lazăr, Eliade Rădulescu.

„În lacrime şi eu, ca şi ceilalţi elevi — scrie Eliade Rădulescu — reintrînd în trăsură cu tatăl meu, îl luai de gît, pusei capul pe pieptul lui şi-l rugai să cumpere cum va şti acea viă, de unde şi-a luat adio Lazăr de la Români.

Tatăl meu, promiţîndu-mi cu voie bună, nu avu multă dificultate de a cumpărà, pentru că, fiind proprietate a lui Alexandrul nisestarul, socrul învăţătorului de la bariera Răducanul, care, ca mulţi dimprejur cunoscuù această împrejurare şi acest Alexandru avînd necesitate pentru industria sa, şi-a vîndut via cu mare mulţumire.

Aceasta s'a întîmplat în anul 1823. După cinci ani, la anul 1828 am pus acolo Typografia ardicînd edifiţiul pe însuş locul unde fusese coliba unde zăcuse Lazăr şi făcînd distribuţiunea, cu toată acea căscioară să cază în sala destinată pentru pressă.

În locul patului unde zăcuse, am pus prima pressă din care a ieşit primul număr al Curierului Român şi în care mai

pe urmă ieşiră toate scrierile publicate de la 1828 pînă la 1848 şi însăşi Constituţia proclamată în judeţul Romanaţilor, la Islaz. Încît pot zice în 9 iunie 1848 a aceluiaşi an, în toată convincţiunea, că regeneraţia română a ieşit de acolo, de unde Lazăr abandona [1] România noastră". [2]

* * *

În căruţa fratelui său ~~Onu~~, Lazăr a pornit ~~pe drumul Piteştilor şi apoi pe valea Oltului~~, spre Avrig. La 19 iunie 1823 a ajuns la punctul de vamă Turnu Roşu „mit Bruder Onja Lazaroja" [3], cum scrie în certificatul eliberat de către autorităţile austriece de la frontieră. Printre bagajele călătorului, descrise cu multă şi umilitoare amănunţime în certificat, se găseau o violină, o ladă cu trei sute de cărţi şi instrumente inginereşti.

Rudele l-au primit cu dragoste. Dar la Avrig se întorsese un om îmbătrînit, ruinat, obosit, înfrînt. Din copilul vioi care

[1] În sensul de a părăsi Ţara Românească. (N.A.).

[2] Din: „Curs întreg de poesie generală", III, 1870, pag. 45—46. (N.A.)

[3] Mit Bruder — cu fratele. (N.A.)

păscuse viţeii pe cîmpul dinspre Porumbacu şi care îi impresionase pe toţi cu vioiciunea şi inteligenţa lui, din flăcăul revenit de la Viena, despre a cărui înţelepciune se dusese faima, din diaconul de la Sibiu care înfruntase pe episcopul Moga şi pe mitropolitul Stratimirovici, nu mai rămăsese decît o umbră, un părăsit de puteri.

Vara a trecut-o în casa părintească, sub îngrijirea ~~plină de dragoste, dar neputincioasă, a~~ fraţilor şi surorei Ana. Boala îl măcina fără cruţare. Viaţa îl părăsea încet, fără contenire. La 17 septembrie 1823, la trei luni după ce împlinise patruzeci şi patru de ani şi tot la trei luni de la întoarcerea din Bucureşti, Gheorghe Lazăr s-a stins în casa în care se născuse.

Despre ultimele zile ale acestui curajos luptător nu se ştie nimic. Nimeni n-a înregistrat atunci şi nici mai tîrziu cele povestite de familie, astfel că ultimele ştiri despre Gheorghe Lazăr s-au risipit în vînturi. Multă vreme nu s-a ştiut nici cînd a murit, şi dacă într-un tîrziu nu s-ar fi găsit o însemnare într-o pierdută condică a morţilor din Avrig, nici pînă acum nu s-ar fi cunoscut data.

Mormîntul i-a fost din 1823 în curtea bisericii ortodoxe din Avrig, peste drum de casa părintească.

Călătorul care trece dinspre Făgăraș spre Sibiu zărește în curtea acestei biserici un singur mormînt, la capăt cu o piatră înaltă, de marmoră albă-roz, așezată acolo în 1865 de un fost elev al lui Lazăr.

Lupta nu a fost zadarnică

Plecarea lui Lazăr din Bucureşti nu a însemnat lichidarea acţiunii lui. Omul fusese înfrînt, dar lupta nu se sfîrşise, pentru că ea era în concordanţă cu legile de dezvoltare a societăţii. Şcoala de la Sfîntul Sava nu putea să rămînă multă vreme închisă, cu toate împotrivirile fanarioţilor şi ale boierilor români. Este adevărat că răscoala din 1821 cauzase curmarea domniilor fanariote şi aducerea pe tronurile de la Bucureşti şi Iaşi a domnilor pămînteni, adică aleşi de către Poarta Otomană dintre boierii valahi şi moldoveni, dar aceasta nu a însemnat şi curmarea influenţei fanariote a marilor boieri reacţionari, nu a însemnat şi sfărîmarea legăturilor marilor latifundiari greci şi români, duşmani activi ai şcolii lui Lazăr.

Istoria se dezvolta, însă, în altă direcţie, împotriva intereselor acestor reprezentanţi ai vechii orînduiri feudale şi de aceea şcoala de la Sfîntul Sava şi-a redeschis

porţile mai degrabă decît se aşteptau chiar susţinătorii ei.

Eliade Rădulescu spunea că „fără a fi numit de nici o autoritate, fără a fi invitat de nimeni, singur îmi dădui misiunea spre a continua fapta lui Lazăr abiă începută". Aceasta s-a întîmplat în toamna anului 1823, cînd Eliade a adunat cîţiva copii, cărora le-a dat lecţii „gratis de gramatică, de socoteală, de inginerie etc.".

La început, după cum însuşi urmaşul lui Lazăr o mărturiseşte, au venit puţini elevi, dar cînd în anul următor şcoala a fost reorganizată, Eliade devenind oficial directorul ei, băncile din chiliile de la Sfîntul Sava s-au umplut iarăşi şi şcoala în limba română a luat din nou avînt.

Fără îndoială că nu poate fi contestat rolul lui Eliade Rădulescu în redeschiderea şcolii întemeiată de către Gheorghe Lazăr, însă el nu trebuie exagerat. Afluenţa elevilor către şcoala de la Sfîntul Sava se datoreşte aceloraşi cauze care l-au ajutat pe Lazăr să întemeieze prima şcoală în limba română. Se simţea din ce în ce mai mult nevoia unor oameni bine pregătiţi, trecuţi prin şcoli. Însuşi Eliade mărturiseşte aceasta atunci cînd scrie : „A fi gramatic pe atunci, însemná

a fi primul secretar la o cancelarie, a fi mîna dreaptă în contorul unui neguţător".

Aşadar, ideile lui Lazăr nu se risipeau, lupta lui nu se stingea, ci era continuată de către elevii care îi ascultaseră lecţiile şi pe care îi învăţase, odată cu noile cunoştinţe şi dragostea pentru popor. Dacă Eliade Rădulescu, continuatorul lui imediat, nu va duce mai departe acest spirit al lui Lazăr în toată amploarea lui şi la un moment dat se va îndepărta de moştenirea primită de la profesorul lui, aceasta este o altă problemă, care ţine de drumul urmat de burghezia de la noi.

În 1828 a izbucnit războiul între Rusia şi Turcia, încheiat cu pacea de la Adrianopole, în 1829. În vremea războiului, şcoala de la Sfîntul Sava, aflată sub direcţia lui Eufrosin Poteca, un alt elev al lui Lazăr, a fost închisă, şi această perioadă de inactivitate s-a prelungit pînă în 1831, din cauza ciumei şi a holerei care bîntuiau atunci în Ţara Românească.

Redeschiderea şcolii de la Sfîntul Sava s-a făcut în cadrul unui larg program de organizare a învăţămîntului în Ţara Românească şi Moldova, prevăzută în Regulamentul Organic, dat celor două ţări în vremea protectoratului rusesc.

Cînd generalul rus Pavel Kisseleff a devenit „Deplin împuternicit şi prezident al Divanurilor", una dintre primele probleme de care s-a ocupat a fost aceea a învăţămîntului. El a numit imediat o comisie de efori ai şcolilor, căreia i-a transmis următoarele sarcini :

„Aş dori ca să facă un raport cu amănuntul asupra stării şcoalelor obşteşti şi poftesc pre Eforie să-mi dea asupra acestei pricini ştiinţă curată atît asupra lucrurilor ce sînt acum în fiinţă, cît şi asupra celor ce mai rămîn a se face după Regulament.

Într-aceiaş vreme, mai poftesc pre Eforie a lua toate măsurile ce-i sînt pre putinţă spre aflarea mijloacelor celor mai bune ca să cîştige vremea ce s'a pierdut din pricina încetării învăţăturilor.

Fiindcă acest lucru este de neapărată trebuinţă pentru interesul obşteştei învăţături, Eforia va pune toată băgarea de seamă şi graba cuviincioasă".

Greutăţile erau, însă, extrem de mari. Vechea clădire de la mănăstirea Sfîntul Sava se ruinase şi deocamdată nu mai putea primi şcoala. Era nevoie de o nouă clădire. Prin perseverenţa multor interesaţi, s-au găsit banii pentru renovarea hanului Şerban Vodă (aflat pe locul unde

se găseşte astăzi Banca Naţională a Republicii Socialiste România) şi astfel la 10 septembrie 1831, şcoala Sfîntul Sava, denumită acum „Şcoala Naţională", şi-a redeschis cursurile. În scurtă vreme, reparîndu-se vechiul local, şcoala s-a mutat la Sfîntul Sava.

Nu trecuseră decît treisprezece ani de cînd Lazăr îşi inaugurase cursurile în faţa a cîtorva elevi, în cîteva chilii dărăpănate. Dar în aceşti treisprezece ani se schimbaseră multe, se schimbase şi înfăţişarea şcolii în limba românească. La şcoala de la Sfîntul Sava erau acum opt sute şaizeci şi doi de elevi şi şaisprezece profesori. Existau şapte clase (două de „învăţătură începătoare", trei clase „umanioare" şi două „complementare"). Se predau : istoria şi compunerea în limba românească, gramatica, aritmetica, geometria, geografia, „dreptul ţivil al patriei", limba franceză, limba germană, limba elină, limba slovenească, desenul, caligrafia.

În clasele a şasea şi a şaptea se preda limba rusă.

Examenele de la sfîrşitul anului şcolar 1831—1832 au arătat progresele realizate de şcoala românească. „Curierul Românesc", ziarul lui Eliade Rădulescu, des-

criind cum a decurs festivitatea, afirmă următoarele :

„Petrache Poenaru, în cuvîntarea sa, a spus despre Gheorghe Lazăr, doctor de teologie şi de legi, care el întîiaş dată a propus ideea de a se întocmi o şcoală în limba patriei şi el singur s-a luptat cu toate neînlesnirile, făcînd în limba românească cursuri de filozofie şi de matematică. Acest învăţat bărbat, prin a sa nepregetare şi înfocată iubire de neam, şi-a dobîndit, după a sa dorire, sprijinitori pentru cultura românească, pe cîţiva din cei cu rîvnă boieri şi mai ales pe Banul Constantin Bălăceanu."

În şcoala de la Sfîntul Sava învăţa Nicolae Bălcescu. La sfîrşitul anului 1832, Bălcescu obţine premiul al doilea, în timp ce colegul lui, Ion Ghica, obţine menţiune la geografie şi premiu la geometrie.

Tot atunci este premiant la geometrie elevul Papadonat Nicolae, viitorul scriitor Nicolae Filimon. Acelaşi Papadonat Nicolae a devenit la sfîrşitul anului şcolar 1832—1833 bursier al şcolii de la Sfîntul Sava.

Nicolae Bălcescu, premiat şi în 1836, va rămîne legat de şcoala de la Sfîntul Sava, în a cărei tipografie au apărut „Magazinul istoric pentru Dacia" în 1845 şi

în septembrie 1848, ziarul „Povățuitorul", redactat la început de către Bălcescu și apoi de Petrache Poenaru.

Multe figuri progresiste ale trecutului nostru au învățat la școala întemeiată de către Gheorghe Lazăr. Împreună cu Bălcescu și Ghica erau elevi la această școală și Grigore Alexandrescu, Cezar Boliac, Dimitrie Bolintineanu. Acești scriitori, fruntași ai generației de la 1848, s-au format la școala întemeiată de Lazăr în spiritul în care el a fundat învățământul în limba română.

Mai tîrziu, au trecut pe la Sfîntul Sava scriitorii Alexandru Odobescu, Alexandru Depărățeanu, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Tudor Arghezi, Gala Galaction, Alexandru Sahia ; pictorii Teodor Aman, Ștefan Luchian și artistul Constantin Nottara.

* * *

Școala de la Sfîntul Sava — ~~astăzi „Școala medie Nicolae Bălcescu"~~ — este cel mai vechi institut de cultură din țara noastră, istoria ei confundîndu-se cu istoria învățământului de la noi.

În trecutul acestei școli apare figura luminoasă a lui Gheorghe Lazăr.

A fost un răspînditor de cultură în straturi cît mai largi, într-o vreme cînd cultura era socotită un bun şi un drept al celor bogaţi. Cînd în această ţară cartea era o raritate, şi aceea scrisă în limbi neînţelese de popor, Lazăr a tradus şi a scris cărţi în limba românească, pentru a sparge bezna în care era ţinută marea majoritate a poporului.

La şcoala lui Lazăr au venit şi prăvăliaşi, şi copii ai oamenilor de la marginea oraşului şi el i-a învăţat cu dragoste tainele ştiinţelor „matematiceşti şi filozoficeşti" în limba lor maternă, atunci cînd pe toate căile se spunea că limba românească, limba poporului era inferioară şi incapabilă să exprime noţiuni mai complicate.

În ziua cînd în strimtele şi întunecatele chilii de la mănăstirea Sfîntul Sava, în faţa a cîtorva şcolari neştiutori, şi-a început lecţiile în limba românească, Lazăr se va fi gîndit la norodul cel ţinut în întuneric şi va fi văzut în şcoala lui scînteia din care se va aprinde marea făclie pentru luminarea poporului. Va fi văzut poate, cum peste o vreme cei aflaţi în vizuinele şi bordeiele cele proaste şi încenuşate, cei „rupţi, goi, amărîţi şi asemă-

naţi dobitoacelor“ vor fi în „scaunul stăpînirii“, vor fi „proslăviţi şi luminaţi“.

Şi atunci, privind printre gene acest tablou îndepărtat, apărut ca prin ceţuri, va fi vorbit puţinilor lui elevi cu mai multă căldură, convins că truda lui nu va fi în zadar.